

Činnost Ukrajinské povstalecké armády v Československu v letech 1945 a 1946¹

VLASTIMIL ONDRÁK

Archiv bezpečnostních složek – Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

e-mail: ondrakv@atlas.cz

Securitas Imperii 40 (1) 2022: XX–YY

doi:

Abstrakt

Studie se zabývá problematikou aktivit Ukrajinské povstalecké armády (UPA) a Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) v poválečném Československu (ČSR) v rozmezí let 1945–1946. Uvádí motivace, prostředky, činnost a cíle těchto struktur v ČSR (prováděné zejména formou tzv. propagačních rejdů), vojensko-politickou reakci československé strany a problémy, s jakými se stát na své východní hranici potýkal. Dále se věnuje spolupráci mezi Československem, Polskem a Sovětským svazem v boji proti ukrajinskému nacionalistickému podzemí. Na základě dostupných pramenů československé, polské a ukrajinské provenience jsou konfrontovány předchozí stav bádání, interpretace dění z dob vlády komunistického režimu a zločiny údajně spáchané „banderovci“ na Slovensku v uvedeném období, zejména v prosinci 1945.

Klíčová slova

Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), banderovci, protikomunistická hnutí, Československo 1945–1948, Obranné zpravodajství, bezpečnost, antisemitismus

1 Tato studie vznikla v rámci připravované disertační práce Ukrajinský integrální nacionalismus, „banderovci“ a jejich místo v evropských dějinách, připravované autorem na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Activities of the Ukrainian Insurgent Army in Czechoslovakia in 1945 and 1946

Abstract

Studie se zabývá problematikou aktivit Ukrajinské povstalecké armády (UPA) a Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) v poválečném Československu (ČSR) v rozmezí let 1945–1946. Uvádí motivace, prostředky, činnost a cíle těchto struktur v ČSR (prováděné zejména formou tzv. propagačních rejdů), vojensko-politickou reakci československé strany a problémy, s jakými se stát na své východní hranici potýkal. Dále se věnuje spolupráci mezi Československem, Polskem a Sovětským svazem v boji proti ukrajinskému nacionalistickému podzemí. Na základě dostupných pramenů československé, polské a ukrajinské provenience jsou konfrontovány předchozí stav bádání, interpretace dění z dob vlády komunistického režimu a zločiny údajně spáchané „banderovci“ na Slovensku v uvedeném období, zejména v prosinci 1945.

Keywords

Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), banderovci, protikomunistická hnutí, Československo 1945–1948, Obranné zpravodajství, bezpečnost, antisemitismus

Tzv. propagační rejdy Ukrajinské povstalecké armády (UPA) na Slovensko představují jen marginální kapitolu z dějin ukrajinského nacionálního hnutí. Vzhledem k tomu, jakým způsobem však byly následně spolu s dalšími údajnými akcemi ukrajinského podzemí (dez)interpretovány a deformovány vládnoucím komunistickým režimem v Československu (ČSR), před jehož nastolením se ukrajinští partyzáni svými propagačními akcemi snažili varovat, představují rejdy UPA poměrně významný aspekt procesu nastolení komunistické moci ve státě a jeho vlastní mýtotvorby. Představa „vraždících banderovských esesáků“ terorizujících pokojné slovenské, polské a ukrajinské (sovětské) obyvatelstvo, zobrazená zejména ve filmu *Akce B* z roku 1951 a ve stejnojmenném románu Eduarda Fikera, přetrvává v naší společnosti dodnes. Obraz „banderovců“ ve veřejném prostoru je tak z velké míry produktem těchto výstupů z doby před rokem 1989, které s realitou nemají mnoho společného.² Do této kategorie mimo dění v samotné ČSR spadá i publikace Jana Fialy *Zpráva o akci B*, jež sice vyšla až v roce 1994, nicméně vznikala již od 60. let 20. století.³ Tyto zdroje nepředstavují Organizaci ukrajinských nacionalistů OUN(b)⁴ a UPA takové, jakými byly, ale způsobem a slovy, jaké zapadaly do ideologie, propagandy a světonázoru „lidově-demokratických režimů“. Faktem

2 V české (československé) žurnalistice se tematika ukrajinského podzemí objevovala zejména v roce 1947 během tzv. „velkého rejdu UPA na Západ“ (květen až listopad 1947). Noviny tehdy přinášely více či méně důvěryhodné zprávy o průběhu protipartyzánských operací na Slovensku, příležitostně i na Moravě. Nejobsáhlejší pokrytí nabízel zejména komunistické *Rudé právo* a tiskový orgán Československé strany národně-socialistické *Svobodné slovo*. Tematika OUN/UPA byla dále reflektována ve dvou filmech: propagandistickém snímku *Akce B* z roku 1951 (režie Josef Mach), věnovaném nasazení armády a Sboru národní bezpečnosti (SNB) proti „banderovským esesákům“ a likvidaci „přistátní organizace“ uvnitř řeckokatolické církve. V druhém případě se jedná o drama *Stíny horkého léta* z roku 1977 (režie František Vlácil), jež však není primárně věnováno problematice ukrajinských nacionalistů. Ti v tomto snímku hrají roli vhodných negativních protagonistů. Problematika ukrajinského podzemí je dále reflektována ve čtvrté epizodě *Rubínové kříže* kriminálního seriálu *30 případů majora Zemana* (Česká televize 1975), který zobrazuje likvidaci převaděčských a kuryrních skupin OUN na území ČSR. Děj se však nezakládá na reálných událostech. V beletrii se problematika OUN/UPA objevila již v prosinci 1948, kdy Václav Slavík vydal brožuru pod sugestivním názvem *Pravá Tvář banderovců. Akce B proti civilní síti* (Orbis, Praha 1948). V publikaci jsou „banderovci“ a jejich „spříseženci“ označováni různými pejorativními výrazy, např. „nejhorší vrazi“, přičemž však autor uvedl pouze jediný konkrétní případ vraždy občana ČSR příslušníky UPA, a to až z léta 1948. Z hlediska výzkumu problematiky má toto dílo již pouze historickou hodnotu. Román Eduarda Fikera *Akce B* (Práce, Praha 1952) je obsahově totožný se stejnojmenným filmem. Práce Františka Kauckého a Ladislava Vandúrka *Ve znamení trojzubce* (Naše vojsko, Praha 1965) se z větší části skládá z různých citací dokumentů, přetisků novinových článků apod. Autoři na nejednom místě fabulují či se odvolávají na „očita svědectví účastníků bojů“. Třetí práce publikovaná pod názvem *Banderovci* (Smena, Bratislava 1989) pochází z pera dlouholetého ministra zahraničí ČSSR Bohuslava Chňoupeka (publikoval pod jménem Bohuš Chňoupek). Autor sice vycházel z poměrně bohaté pramenné základny, ovšem kniha postrádá poznámkový aparát, má formu románu a na mnoha místech lze těžko rozlišit, jedná-li se o reálné dění či autorovu fantazii.

3 FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*. Vyšehrad, Praha, 1994, s. 13.

4 Roku 1940 se původně jednotná OUN rozštěpila na dvě frakce, dle svých providnyků (předsedů/vůdců) Andrije Mel'nyka a Stepana Bandery obecně označované jako melnykovská a banderovská frakce – OUN(m) a OUN(b). „Mel'nykovci“ o sobě hovořili jako o původní OUN a zůstali u tohoto akronymu. „Banderovci“ k odlišení často volili přídomek „SD“, znamenající „samostijnici-deržavnici“, volně přeložitelný jako frakce nezávislých, nebo OUN(r) jako frakce revolucionářů. V rámci pozdějšího období a historiografii problematiky se zavedly termíny OUN(m) a OUN(b).

je, že příslušníci ukrajinského podzemí během a po druhé světové válce spáchali ve velkém rozsahu zločiny proti lidskosti na polských a ukrajinských civilistech (primárně však nikoli ve spolupráci či přímo v řadách německých ozbrojených složek). Neprobádanou otázkou ale zůstává, zda, popř. do jaké míry se takových činů dopustili i na území ČSR.⁵ Už z toho důvodu je nutno dosavadní výsledky bádání v problematice aktivit UPA v ČSR podrobit kritickému zkoumání. Předkládaná studie nemá být jakousi „rehabilitací“ ukrajinského integrálního nacionalismu, jeho struktury, činnosti a v neposlední řadě i zločinů, ale rekonstrukcí a analýzou aktivit ukrajinských nacionalistů na území ČSR bez ideologického balastu a předpojatosti, primárně vycházející z dostupných pramenů provenience zainteresovaných československých úřadů a ukrajinského podzemí.⁶

- 5 K problematice aktivit UPA po roce 1942 viz např. MOTYKA, Grzegorz: *Ukraińska partyzantka 1942–1960*. Oficyna wydawnicza Rytm, Warszawa 2006; Kol. autorů: *Orhanizacija ukrajinských nacionalistiv i Ukrajins'ka povstans'ka armija*. Naukova dumka, Kyjiv 2005; Kol. autorů: *Antypolska akcja OUN-UPA, fakty i interpretacje*. Instytut pamięci narodowej, Warszawa 2003; PATRYLJAK, Ivan: *Peremoha abo smert'. Ukrajins'kyj vyzvolnyj ruch u 1939–1960 rr.*, Časopys, L'viv 2012; TORZECKI, Ryszard: *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 1993; ILJUSZYN, Ihor: *UPA i AK, konflikt w Zachodniej Ukrainie 1939–1945*. Związek Ukraińców w Polsce, Warszawa 2011. K mezinárodnímu kontextu ukrajinského hnutí odporu viz Kol. autorů: *Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953*. Wydawnictwo naukowe Schola Spółka, Gdańsk – Warszawa 2013.
- 6 V posledních letech k problematice aktivit OUN(b)/UPA na území ČSR vzniklo několik prací. Nejaktivnějším badatelem je historik Michal Šmigel z Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici, jehož práce jsou v této studii citovány. Do okruhu jeho zájmu patří zejména aktivity ukrajinského podzemí v Československu a obecně ukrajinská otázka na Slovensku. V poslední době se jedná zejména o díly č. 48 a č. 53 z edice pramenů *Litopisy UPA (Limonucu VILA)*, které obsahují archivní prameny z českých a slovenských archivů. Aktivitami UPA se dále zabývá Tomáš Řepa z Univerzity obrany v Brně. Jeho práce *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt* (Academia, Praha 2019) se však více orientuje na dění soudobé než minulé. David Svoboda z Ústavu pro studium totalitních režimů k problematice historie UPA napsal studii *Rok ohně. Vznik Ukrajinské povstalecké armády a pozadí volyňských masakrů v roce 1943 (Securitas Imperii, 2015, č. 27, s. 12–42) a Tenkrát na Volyni. Dilemata a činy ukrajinských nacionalistů pod německou okupací 1941–1943 (Securitas Imperii, 2014, č. 25, s. 78–103)*. Dále v češtině vyšla práce Grzegorza Motyky *Volyn 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika* (Academia, Praha, 2018), jež je zaměřena na prvotní aktivity UPA na Volyni a v Haliči. Samotná však nemůže vzhledem k omezenému rozsahu textu i zkoumaného období téma vyčerpat a realii neznalého čtenáře může v přístupu k ukrajinskému integrálnímu nacionalismu ovlivnit zavádějícím způsobem, neboť polsko-ukrajinský konflikt zachycuje až v jeho značně pokročilé a nejintenzivnější fázi. Problematice aktivit OUN/UPA v ČSR je dále věnována část textu v pracích některých zahraničních, zejména polských autorů. Roku 2001 vyšla v tištěné podobě dizertační práce kontroverzního ukrajinského historika (dle některých badatelů apologety UPA), později politika a v době publikace této studie vojáka Volodymyra V'jatrovycze pod titulem *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččyny* (Litopisy UPA, L'viv 2001). G. Motyka dále ve spolupráci s Tomaszem Stryktem a Mariuszem Zajczkowskim vydali monografii *Międzynarodowe aspekty akcji „Wisła“* (Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020), ve které kladou důraz na problematiku spolupráce ČSR, SSSR a Polska při likvidaci ukrajinského podzemí po roce 1945. Zmínky o aktivitách UPA v československo-polském pohraničí lze nalézt i v dalších pracích, většinou však až v souvislosti s tzv. „velkým rejdem na Západ“ v roce 1947.

Propagační rejd UPA na východní Slovensko 1945, otázka kurýrů OUN(b) a kriminality na východním Slovensku, připisovaná ukrajinskému podzemí

Konec 2. světové války v Evropě 8. května 1945 neznamenal završení veškerých bojů. V Polsku a v SSSR (zejména v Pobaltí a na Ukrajině) vyvíjely odbojovou činnost protikomunistické organizace, vzniklé během 2. světové války, mezi něž se řadila i UPA. Podobně jako v případě těchto hnutí odporu i to ukrajinské si bylo vědomo reálného rozložení sil a nemožnosti vlastními prostředky sovětský represivní aparát porazit. Elity OUN/UPA doma i v emigraci se proto ve svých vizích poválečného vývoje spoléhaly na brzké vypuknutí válečného konfliktu mezi SSSR a západními spojenci, ve kterém spatřovaly novou šanci na vybojování nezávislého ukrajinského státu právě po boku zejména USA a Velké Británie.⁷ Za tím účelem emigrace z řad OUN vedla, dodejme víceméně neúspěšnou, agitaci na Západě.⁸ Alternativa de facto neexistovala, neboť jakýkoli jiný vývoj znamenal dříve či později likvidaci ozbrojených protikomunistických organizací, k níž v průběhu 50. let došlo (v Polsku již do roku 1948).⁹ S vědomím těchto východisek se OUN(b) již od válečných let snažila o propagaci svých myšlenek a idejí mezi ukrajinským i neukrajinským obyvatelstvem střední a východní Evropy za účelem rozšíření báze protikomunistického hnutí odporu, a to včetně těch zemí, které ještě plně nebyly začleněny do sovětského mocenského bloku.

V ČSR polské a ukrajinské protikomunistické organizace neměly žádné zázemí a obecně na jeho území nepůsobily. Polští partyzáni zpravidla neopouštěli Polsko a jednotky ukrajinských partyzánů horskou hranici na relativně chudém a válkou těžce poškozeném severovýchodním Slovensku, sousedícím s operačním prostorem UPA v tzv. Zakerzoní¹⁰, narušovaly jen příležitostně a dočasně, často bez toho,

7 MOTYKA, Grzegorz: *Ukraińska partyzantka 1942–1960*, s. 511–514; ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48 (UPA vo svetle slovenských a českých dokumentov /1945–1948/). *Litopys UPA*, Toronto – L'viv 2010, Deklarace provodu Organizace ukrajinských nacionalistů, s. 529–541; TÝŽ: *Litopys UPA*, č. 53 (UPA vo svetle slovenských a českých dokumentov /1945–1948/). *Litopys UPA*, Toronto – L'viv 2017, Protokol sepsaný dne 27. listopadu 1947 u vojenského útvaru 2213 v Banské Bystrici s Romanem Hrobelským, pseudonym „Brodyč“ – „Brodycz“, s. 843–860.

8 K problematice ukrajinské nacionalistické emigrace po druhé světové válce viz např. MIRČUK, Petro: *Revolucyjnyj zmah za USSD. Xto taki „banderivci“, „mel'nykivci“, „dviikari“*. Sojuz Ukrajin'skych polit'jazniv, New York – Toronto – L'viv 1985.

9 Viz PISULIŇSKI, Jan: *Akcja specjalna „Wisła“*. Wydawnictwo Libra, Rzeszów 2017; MOTYKA, Grzegorz: *Ukraińska partyzantka 1942–1960*, s. 474–715.

10 V poválečném smyslu OUN(b) Zakerzoním (za Curzonovou linií) chápala „etnický ukrajinský prostor“ v Polsku, konkrétně úzký pás území podél polsko-sovětské a čs.-polské hranice k Popradu, kde žili Ukrajinci nebo jim příbuzná etnika. Původní tzv. Curzonova linie byla návrhem dohodové komise, vedené lordem Curzonem, na ustanovení hranic mezi Polskem a Ruskem po první světové válce. Žádná z variant nebyla ani jednou ze zneprátených stran uznána a hranice byly stanoveny až Říšským mírem z roku 1921, který polsko-sovětskou hranici posunul daleko na východ. Existenci těchto mezinárodně známých návrhů využil SSSR roku 1944 jako závazného výchozího bodu pro další jednání o budoucí polsko-sovětské hranici. S Moskvou vytvořeným Polským komitétem národního osvobození (Polski komitet wyzwolenia narodowego, PKWN) Sovětský svaz později uzavřel „dohodu“ o odstoupení východních oblastí meziválečného polského státu, čímž po několika korekcích vznikla dnešní východní polská hranice. S vládou ukrajinské SSR a běloruské SSR PKWN následně uzavřel

aby jejich výskyt někdo zaznamenal. Dělo se tak většinou z takticko-operačních příčin, nejčastěji ve snaze vyhnout se bojům s polskou, výjimečně i sovětskou armádou nebo obklíčení těmito vojsky. O to větším překvapením se stal tzv. první propagační rejď UPA na Slovensko v srpnu a září 1945.

Konec války zanechal Polsko a SSSR ve zdevastovaném stavu. Civilní správa polského státu mnohde vůbec neexistovala, v zemi řádily bandy bezprizorních osob a dezertérů, navíc se rozmohl boj mezi polskými komunisty podporovanými sovětskými orgány a protikomunistickým odbojem, do nějž se v Polsku řadili jak bývalí vojáci Armii Krajowé (přejmenované na *Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość*, obecně AK-WiN), tak i UPA. Situace v polsko-sovětském pohraničí byla analogická, někdy se hovoří o tzv. „povstaleckých republikách“, kdy se státní moc držela pouze ve městech a podél komunikací, zatímco venkov ovládala UPA.¹¹ Její hlavní operační prostor se sice nacházel na sovětské Ukrajině, část však přesahovala i do Polska. Období relativního klidu v létě 1945 uvolnilo některé jednotky UPA z bojů se sovětskými státobezpečnostními orgány a umožnilo jejich nasazení v rámci tzv. propagačních rejďů.¹² Ty sloužily k rozšiřování vlivu, podpory a slávy UPA, šíření myšlenky samostatné Ukrajiny „bez polských a ruských pánů“, dekonstrukci komunistické propagandy za současného šíření vlastní, vyvracení tezí o zločinnosti UPA, navázání kontaktů a spolupráce s dalšími protikomunistickými organizacemi a snaze internacionalizovat otázku ukrajinské nezávislosti. Nejčastěji se konaly na území samotné Ukrajiny, směřovaly však i do Běloruska, Rumunska, Maďarska, Polska a celkem třikrát i do ČSR¹³, resp. přes ČSR. Za této situace se zrodil nápad na uspořádání propagačního rejdu na východní Slovensko mezi tamní rusínské a slovenské obyvatelstvo, jednak za účelem průzkumu situace v ČSR, jednak k získání podpory pro své aktivity, protisovětské agitace a vyvrácení komunistické propagandy, která UPA vykreslovala jako „ukrajinsko-německé fašistické bandy“.¹⁴ Území ČSR bylo pro OUN(b) důležité z toho hlediska, že jím procházely nejkratší komunikační trasy k exilovému vedení v Bavorsku a hornatá severovýchodní část státu představovala vhodný únikový prostor. V podstatě se pro ukrajinské podzemí jednalo o jediné „okno do světa“, jedinou zemi, přes niž mohlo relativně úspěšně

dohody o „nenásilné“ výměně polského, ukrajinského a běloruského obyvatelstva. K problematice přesídlení Ukrajinců z poválečného Polska viz PISULIŃSKI, Jan: *Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USSR w latach 1944–1947*. Wydawnictwo Libra, Rzeszów 2017.

- 11 ŚMIGEL, Michał: *Banderovci na Slovensku. Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny*. Inštytut historii Ukrajiny Nacionalnoji akademiji nauk, Kyjiv 2006, s. 97.
- 12 Výraz „rejď“ má v ukrajinštině význam „nájezd“, „vpád“, popř. „přepad“. Vzhledem k srozumitelnosti pro české čtenáře je využíván i v rámci této studie.
- 13 K problematice dalších rejďů UPA viz DEREVINS'KYJ, Vasyľ: *Stavlennja OUN(b) i UPA do susidnych narodiv ta nacional'nych menšyn*. Inštytut historii Ukrajiny Nacionalnoji akademiji nauk, Kyjiv 2006, s. 87–104; PATRYLJAK, Ivan: *Peremoha abo smert'*, s. 255–257, 382–384, 453–454; MIRČUK, Petro: *Ukrajins'ka povstans'ka armija 1942–1952. Dokumenty ta mataterialy*. Atlas, L'viv 1991, s. 109–113, 177–190.
- 14 MISIŁO, Eugeniusz: *Akcja „Wisła“*. *Dokumenty i materiały*. Archiwum Ukraińskie, Warszawa 2013, s. 632–643, zejména dokument *Sprawozdanie Delegatury MBP [Ministerstwo bezpieczeństwa publicznego] przy Grupie operacyjnej „Wisła“ za okres od dnia 15 maja do 22 maja 1947 r.*, s. 637–638.

transportovat kurýry a dokumenty. Mezi priority ukrajinských nacionalistů tedy patřilo aktivně vystupovat proti rostoucímu vlivu SSSR, resp. komunistů v ČSR.

Severovýchodní Slovensko, hraničící s operačním prostorem UPA v Polsku, se v létě 1945 taktéž nacházelo v neutěšeném stavu. Celá oblast byla silně poškozena válečnými událostmi, ovšem i před válkou patřila k nejhudším částem státu. Mezi nejrozšířenější problémy rusínské populace patřily chudoba (vyplývající z nedostatku a nízké úrodnosti půdy), nezaměstnanost, alkoholismus, ekonomická a společenská zaostalost a další negativní jevy, se kterými si nově ustavená civilní správa ČSR nedokázala rychle poradit, částečně i proto, že personálně byla tvořena „nespolehlivými osobami“. Ve zprávě velení jednotek Zajištění pohraničního území (ZPÚ) z jara 1946 čteme: *Jádem zla (sic) na východním Slovensku je, že do místních národních výborů se dostali členové necharakterní a takoví, kteří předtím byli gardisti, ba dokonce i pomahači Gestapa. Tito vstoupili do strany K[omunistické] S[lovenska] a pod rouškou strany provádějí zlodějství a nespravedlnosti...*¹⁵

Jednalo se o chronické problémy rusínské horské populace, jež se analogicky vyskytovaly i na polské a nově sovětské straně Karpat. Navíc se množily případy loupežných přepadení s původci v Polsku a SSSR, které byly později nesprávně, anebo účelově připsány UPA.¹⁶ Těchto kriminálních aktivit se často účastnili civilisté polské národnosti, a dokonce i menší jednotky polské vládní armády.¹⁷ Rabování slovenských obcí polskými vojáky bylo předmětem stížností československé strany ještě v roce 1948.¹⁸ Loupežné bandy, dezertéři a další ozbrojené skupiny se vyskytovali i na slovenské straně. Na tomto neutěšeném stavu bezpečnosti se však UPA patrně nijak nepodílela, neboť v těsném příhraničí operovala pouze příležitostně. Nedlouho před vpádem UPA na Slovensko byla vypracována souhrnná zpráva o průběhu obsazování „předmnichovských hranic“ slovenské části ČSR polskými jednotkami, popisující celou řadu konfliktů s polskými silami, zatímco o Ukrajincích v ní nelze najít žádnou zmínku.¹⁹

Přípravou rejdu na Slovensko se zabývalo vedení Zakerzonského kraje OUN(b), zejména referent propagandy Vasyľ Halasa „Orlan“²⁰ a velení Taktické oblasti (Tak-

15 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 112–114; *Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv* (VÚA – VHA), f. MNO 1946, k. 27, č. j. 32/5/1-11, Banderovci – zvláštní zpráva, nedatováno. Ke konkrétním údajným krádežím a defraudacím viz Tamtéž. K problematice dále Tamtéž, č. j. 32/5/1-14, Vel. pre ZPÚ – súhrnné situačné hlásenie zo 17. 1. 1946.

16 *Archiv bezpečnostních složek* (ABS), f. Zpravodajská správa Generálního štábu (ZSGŠ), část 2. odd. h. š., roč. 1945/dův., č. j. 396, Situace v Polsku, Zpráva ze 14. 1. 1946; Tamtéž, č. j. 995, Súhrnná správa o priebehu udalostí na československo-polských hraniciach v priestore Horná Orava a Spiša při obsadzovaní predmnichovských hranic polskými jednotkami dňa 18. VII. 1945.

17 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2690, Súhrn zpráv ku dňu 17. novembra 1945.

18 *Instytut pamięci narodowej* (IPN), sign. Bu 0296/27/t. 3, Raport o przebiegu spotkania z przedstawicielami Czechosłowackiej Władz Bezp. Publ. oraz o przekazaniu 112 zatrzymanych przez Władze Czeskie członków band i organizacji ukraińskich, 24. 5. 1948.

19 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 995, Súhrnná správa o priebehu udalostí na československo-polských hraniciach v priestore Horná Orava a Spiša při obsadzovaní predmnichovských hranic polskými jednotkami dňa 18. VII. 1945.

20 Vasyľ Halasa „Nazar“, „Orlan“ (12. 11. 1920 – 5. 10. 2002), se narodil v Bilokryncji v Ternopilské

tyčjnyj vydtinok, TV) „Makivka“ (cca obvod Drohobyče) z operační skupiny UPA-západ. Velitelem byl jmenován Dmytro Vytovs'kyj „Andrijenko“.²¹ Rejdu se měly zúčastnit sotně UPA²² operující na sovětské Ukrajině, neboť útvary UPA v Polsku teprve vznikaly, popř. byly rozdrobeny na tzv. Vesnické oddíly domobrany (Samoboronni kuščovi viddily).²³ Dle Michala Šmigeľa se akce zúčastnily sotně „Zmija“, „Zavedija“ a „Bulava“ („Myron“). Z výpovědi účastníka a pozdějšího velitele sotně

oblasti. Studoval střední školu v Berežanech, kde poprvé přišel do styku s nacionalistickou literaturou. Roku 1937 vstoupil do OUN, zastával funkce v junácké sekci. Na jaře 1939 byl zatčen polskou bezpečností, po útoku Německa na Polsko v září 1939 se po útěku polských stráží ocitl na svobodě. V listopadu 1939 byl znovu zatčen, tentokrát sovětskými orgány. Represe se dotkly i jeho rodiny, jejíž část sovětské úřady deportovaly na Sibiř. Na jaře 1940 byl propuštěn. Okamžitě přešel do podzemí a podílel se na formování ozbrojených jednotek, které se v červnu a červenci 1941 zúčastnily povstání proti sovětské vládě. V srpnu 1941 se Halasa stal okresním referentem propagandy OUN(b) v Ternopiľské oblasti. Následně vystřídal několik dalších funkcí ve strukturách OUN(b). Roku 1944 byl jmenován referentem propagandy Zakerzonského kraje OUN(b) a později zástupcem krajeového providnyka (vůdce-předsedy) krajeové sítě OUN. Participoval na tvorbě tamiňských sotní UPA, udržoval kontakt s exilovým vedením, připravoval, propagační materiály, literaturu apod. Byl hlavním iniciátorem a autorem materiálu distribuovaných během propagačních rejdů UPA na Slovensko a do Polska. Podílel se i na plánu tzv. velkého rejdů sotní UPA do Německa přes ČSR v roce 1947. Z titulu své funkce byl spoluzodpovědný za aktivity OUN(b)/UPA v Polsku. Během akce „Wisła“ obdržel rozkaz přesunout se na tzv. severozápadní ukrajinské země (oblast Volyně, Rivna, Žytomyru) ve funkci tamiňského krajeového providnyka. Roku 1950 se stal členem provodu (předsednictva) OUN(b). Patřil mezi nejvyšší funkcionáře Organizace, kteří zůstali v Ukrajinské SSR (USSR) na svobodě až do roku 1953, kdy byl za použití „agenturně-operativních metod“ vylákan, omráčen a zadržen. Fakt, že se tak stalo až po smrti Josifa Stalina, mu patrně zachránil život. Nové vedení SSSR změnilo kurz v boji s podzemím. Halasa byl dlouhodobě intenzivně vyslýchán a vyšetřován. Sovětské orgány jej a jeho ženu chtěly převerbovat a využít k infiltraci exilových struktur OUN(b). Tento plán manželé úspěšně sabotovali, ačkoliv to vedlo k jejich násilnému odloučení. Roku 1960 byl Halasa amnestován a propuštěn z vězení. Studoval a pracoval na různých místech v Kyjevě, vychovával syna. Po vzniku samostatné Ukrajiny se věnoval badatelské a propagační činnosti. Zemřel v Kyjevě. Viz MISIŁO, Eugeniusz: *Akcja „Wisła“*. *Dokumenty i materiały*, s. 1154–1155.

- 21 Dmytro Vytovs'kyj „Andrijenko“ (7. 7. 1919 – 29. 4. 1947), se narodil v Brošnivě, okres Dolina. Roku 1939 se stal členem OUN. V únoru 1940 byl mobilizován do Rudé armády, v březnu 1941 povýšen do hodnosti poručíka letectva. V době vypuknutí německo-sovětské války trávil dovolenou u rodiny, následně se skrýval za pomoci řeckokatolické církve. V létě 1943 vstoupil do UPA, kde působil ve štábních funkcích. Na jaře 1945 byl jmenován velitelem TV Makivka. V létě 1945 vedl propagační rejd na Slovensko. V březnu 1947 se dostal do těžkých bojů s jednotkami NKGB. V bezvýhodné situaci se pokusil spáchat sebevraždu, těžce se zranil, ale přežil, padl do zajetí a následně byl popraven. Viz Kol. autorů: *Encyklopedija istoriji Ukrajiny*, díl 1. Instytut istoriji Ukrajiny NAN, Kyjiv 2003, s. 688.
- 22 Ač UPA fungovala jako partyzánská armáda, její struktura připomínala armádu regulérní. Jednotky UPA se dělily na zahiny (pluky), ty na kureně (prapory), dále na sotně (roty), čoty (čety) a roje (družstva). V Polsku UPA fungovala takřka výhradně ve velikosti sotní, na sovětské Ukrajině většinou ve velikosti čet a rojů. V případě rozsáhlejších akcí se útvary mohly spojit do větších celků. Sotňa většinou disponovala 100–150 vojáky, četa 30–50. Součástí sotně byly i speciální funkce jako štáb, oddíl polního četnictva, zdravotníci, zbrojíři, intendantní služba, minometná či dělostřelecká četa, příležitostně bojůvka Služby bezpečky a další.
- 23 Samoobronni kuščovi viddily (SKV), v polské verzi Samoobronne kuszczowe widdily (SKW), byly vytvářeny OUN(b) zpočátku jako krycí manévry před německou okupační správou tak, aby nebyla odhalena jejich podřízenost OUN(b), již se německá správa snažila zlikvidovat. Na území poválečného Polska vznikaly od roku 1945 tam, kde docházelo k útokům různých rabovacích band, dezertérů Rudé či polské armády nebo jiných agresivních skupin. Sloužily k obraně či varování vsí před napadením, vojenskému výcviku a ofenzivním operacím tehdy, nestačily-li na úkol přítomné oddíly UPA. Na jejich základě často vznikaly sotně UPA, respektive sotně prováděly jejich výcvik. K problematice SKV viz Kol. autorů: *Polska-Ukraina: trudne pytania*, díl 3. Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, Warszawa 1998.

UPA „Udarnyky 2“ zajatého v ČSR na podzim 1947, Romana Hrobelského „Brodyče“²⁴, vyplývá, že rejdu se účastnily sotně „Karmeljuk“, „Perich“, „Sokil“, „Myron“, samostatná četa „Horbovyj“ a další dvě neznámé sotně.²⁵ Celkem se jednalo o cca 500 vojáků UPA a příslušníků OUN(b). V červenci 1945 se vybrané útvary přesunuly do okolí Sambora, kde byl prováděn výcvik a politická školení.

Hranice ČSR sotně překročily 22. srpna 1945, nicméně zprávy o pohybu „vlasovců“, za které byly jednotky UPA v létě 1945 často zaměňovány, se objevovaly již od 5. srpna.²⁶ Jednotlivé útvary postupovaly samostatně tak, aby pokryly co nejrozsaáhlejší oblast. Netvořily žádnou velkou kompaktní jednotku. Procházely okresy Medzilaborce, Stropkov, Prešov, Sabinov, Bardejov, Snina, Humenné a Giraltovce, okrajově zasáhly i další okresy.²⁷ Agitace probíhala v následujícím duchu: Oddíl nejprve prozkoumal okolí obce a pátral po přítomnosti Národní bezpečnosti (NB, policejní sbor na Slovensku) a armády. Následně zajistil hlídkami přístupové cesty a k večeru vpochodoval do vsi. Velitel zpravidla navštívil stanici NB nebo předsedu místního národního výboru (MNV), veliteli anebo starostovi oznámil cíl příchodu UPA a slíbil vyvarovat se trestné činnosti. Oddíl mezitím shromáždil obyvatelstvo na návsi, kde poté politický pracovník přednesl řeč na téma ukrajinského národněosvobozenického boje a o nutnosti sjednocení národů střední a východní Evropy v boji proti komunismu. Otázka územní příslušnosti severovýchodního Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny nebyla dle instrukcí a vzhledem ke snaze zajistit si, pokud ne spojenectví, pak alespoň neutralitu ČSR probírána. Po této přednášce

-
- 24 Roman Hrobelskýj „Roman“, „Brodyč“ (6. 5. 1919 – 8. 2. 1949), se narodil ve Štefkově, okres Lesko do rodiny dělníka-středního zemědělce. V letech 1933 až 1939 studoval ukrajinské gymnázium v Přemyšlu. Výpuknutí 2. světové války a rozdělení polského území mezi Německo a SSSR jej odřízly od rodiny, která se ocitla v sovětském záboru. Zprostředkovaně přes Werkschutz pracoval jako noční hlídací v Krakově a později v Pruszkově u Varšavy. Nebyl členem OUN. V dubnu 1944 utekl domů ze strachu před nasazením na frontu. V říjnu 1944 se připojil k sotni „Hromenka“ a následně byl přeřazen do sotně „Karmeljuk“, kde vykonával funkci velitele čety a později štábního písaře. S touto sotňou se účastnil propagačních rejdů po Ukrajině a v letech 1945 a 1946 i v ČSR. V květnu 1946 převzal velení sotně „Jara/Didyka“ v kureni „Rena“, operujícího v jihovýchodním Polsku nedaleko čs. hranice. Po těžkých bojích na jaře a v létě 1947 se mu podařilo opět skrýt v Polsku, mimo jiné za pomoci úhybného manévru, během něž strávil několik dní na Slovensku v okolí Staré Lubovně. V červnu 1947 tam jeho partyzáni zajali tříčlennou hlídku Finanční stráže (FS). Při bojích s čs. a polskými silami se jednomu ze zajatců podařilo uprchnout, načež zbylí dva byli na rozkaz „Brodyče“ nebo velitele polního četnictva zavražděni. Sotňu po návratu do Polska rozdělil na dvě části a se svou se zásobil v polských obcích, předstíraje polské protikomunistické partyzány. V srpnu 1947 po obdržení rozkazů vyrazil na západ do Německa. U hranic s ČSR zbytek oddílu opustil a postupoval s dalšími čtyřmi střelci sám. Na Moravě byli nuceni se rozdělit. „Brodyč“ padl do zajetí u obce Korouhev poté, co jej omráčil místní občan. Byl vězněn v Košicích, vydán do Polska a tam popraven.
- 25 Srov. ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 99; ABS, Sběrka písemností útvarů SNB mapující činnost organizace UPA na území Československa v letech 1947–1948 (Banderovci) (307), sign. 307-77-5, Protokol sepsaný s Romanem Hrobelským, 11. 1. 1948. Jednotlivé útvary UPA byly pojmenovávány podle pseudonymů velitelů.
- 26 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 1388, Telegram z Bratislavy z 14. 8. 1945; Tamtéž, č. j. 2083, Zprávy výzvědného rázu z 5. 9. 1945. Dále Tamtéž, f. 307, sign. 307-102-1, Ukrajinci, snahy po osamostatnění – tvoření teroristických skupin, Zpráva z 28. 11. 1945; Tamtéž, Vlasovci, Síčovci a Banderovci – potírání band, Zpráva z 29. 11. 1945.
- 27 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 102–103.

následovala diskuze, načež bylo obyvatelstvo propouštěno domů. Zvláštní pozornost věnovali nacionalisté rozhovorům s místními představiteli moci a autoritami (např. příslušníci bezpečnosti, učitelé, notáři, lékaři, starostové, kněží apod.). Povstalcí na místě často zanechali letáky či tematickou literaturu. Vojáci následně chodili po domech, kde si vyžádali nebo zaplatili stravu. Příležitostně se účastnili místních akcí, např. svateb, bohoslužeb nebo tanečních zábav. Obec opouštěli po půlnoci, přespali v lese a pochodovali na další místo určení.²⁸ V jinak značně tendenčně sepsaném elaborátu ministerstva vnitra (MV) z února 1948 *Banderovské organisace OUN a UPA, jejich činnost v ČSR a posudek* je charakteristika propagačních akcí uvedena takto: *K tomu nutno doložit, že propagační tlupy UPA došly do jednotlivých vesnic vždy před soumrakem, jejich východy obsadily kulometným hnízdem, načež skupina UPA došla na stanici NB, tam vysvětlila účel svého příchodu a varovala před užíváním zbraně. Předsedové MNV byli nuceni svolat veřejné schůze do hospod, nebo na náves a tam určený propagandista mluvil o cílech a snahách OUN a UPA. Byly rozdávány letáky, deklarační, zdi pomalovány revolučními hesly, zpívány ukrajinské revoluční písně i náboženské, zvláště „Bože veliký“. Se zbraněmi vcházeli příslušníci UPA do jednotlivých příbytků a tam se „dobrovolně“ dávali hostit. Obyvatelstvo ze strachu jim vyhovovalo.²⁹*

Tento elaborát MV v zásadě odpovídá výše citovaným instrukcím. Většina jednotek UPA opustila území ČSR do 11. září, poslední 24. září 1945, a to o vlastní vůli dle plánu, nikoli z donucení. Z uvedeného období nejsou na severovýchodním Slovensku doloženy žádné násilnosti spojené s UPA. Vyskytl se jeden případ vraždy člena Komunistické strany Slovenska (KSS) Michala Padomy z obce Jakušovce, která však nikdy nebyla objasněna a nelze doložit pachatele, což konstatují i dobové materiály.³⁰

Československé úřady byly děním naprosto zaskočeny, ačkoliv zprávami o pohybu UPA v polském pohraničí disponovaly již od počátku srpna 1945 a stanice NB žádaly o vojenské posily.³¹ Překvapení vyplývalo z nezvyklého a neočekávaného chování UPA, jež do té doby do vnitrozemí nikdy nepronikla, a zodpovědní činitelé v Bratislavě a Praze nejdříve netušili, o jaké útvary se jedná a co vůbec na Slovensku pohledávají. Zpočátku se objevovaly protichůdné a zmatené zprávy o průniku vlašoviců, Rusů, popř. jiných skupin, často v naprosto absurdních počtech až několika

28 Srov. Tamtéž, s. 99–100; ABS, f. 307, sign. 307-77-5, Protokol sepsaný s Romanem Hrobelským, 11. 1. 1948; Tamtéž, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2406, Banderovské tlupy na Slovensku – přehled za mesiac september 1945; Tamtéž, č. j. 2423, Zprávy o situaci na území VO 4, nedatováno.

29 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1948/taj., č. j. 8723, Banderovské organisace OUN a UPA, jejich činnost a posudek, nedatováno.

30 Srov. ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 104; ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 3186, Opis telegramu ze 14. 9. 1945.

31 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 56. Dále Tamtéž, s. 129–130, Odpověď na čís. 20 zprav./45 ze dne 10. 7. 1945.

tisíc či dokonce deseti tisíc osob.³² V některých dokumentech se vyskytují žádosti o rozšifrování akronymu UPA.³³ Československá armáda rozmístěná s důrazem na zajištění hranice s poraženým Německem a Maďarskem považovala severovýchodní Slovensko za bezpečné zázemí, resp. pohraničí. V oblasti se mimo stanic NB a Finanční stráže (FS) nacházely jen málo početné a roztroušené útvary 10. pěší divize se sídlem v Košicích. Dle Michala Šmigela v lokalitě vpádu operoval pouze kombinovaný prapor „Samo“ v síle 120 až 150 vojáků, většinou záložníků se slabou výzbrojí.³⁴ Vojenskému velení byly podřízeny stanice NB a FS. K dopravě při akcích měly být zčásti využity automobily, ovšem patrně převládala jízdní kola, v případě nedostatku rekvírovaná civilistům.³⁵ Bezpečnostní orgány se navíc nacházely ve stavu poválečné reorganizace, de facto výstavby často z ničeho. Materiálně špatně zajištění příslušníci NB nejevili ochotu se v celé věci angažovat, naopak během rejdů s Ukrajinci často navazovali kontakty, vyměňovali si různé věci, účastnili se společně zábav apod.³⁶

Až na počátku září 1945 padlo rozhodnutí velitelství Vojenské oblasti (VO) 4 Slovensko³⁷ odeslat na severovýchod posilové útvary od 10. pěší divize Košice (kombinovaný prapor „Bajús“ a pěší prapor „Ján“), 9. pěší divize Trnava (prapor „Ondrej“, prapor bez uvedeného krycího jména a průzkumná četa) a dvě roty samopalníků z VO 3 Morava, celkově cca 2500 vojáků a příslušníků NB, jejichž úkol zněl „vyčistit“ ohrožený prostor od jednotek UPA a zajistit československo-polskou hranici proti jejich dalšímu pronikání. Soustředění sil bylo ukončeno 11. září, tedy v době, kdy už většina sotní UPA opustila území ČSR. Posily měli údajně vyslat i Sověti, konkrétně motorizovaný pluk Rudé armády dislokovaný v Kapušanech.³⁸ O činnosti sovětských jednotek však neexistuje mnoho zpráv. Nalezený opis telegramu z fondu 2. odd. h. š. obsahuje informaci: *Součinnost s Ca* (míněno Červenou, tedy Rudou armádou – pozn. aut.) *je zajištěna jednak se skupinou pplk. Rudzika (mot[oriso- vaný] pluk – pěchota na autech, 30 tanků, nějaká obrněná auta, 3 letadla). Tato skupina nachází se v Kapušanoch a spolupracuje s jednotkami 10. pěší div[ise]. Je součástí (sic) armády gen. Koněva a přišla ze Szombathely. Dále se skupinou gen.*

32 Tamtéž, Banderovci – objavenie sa tlúp na vých. Slovensku, ich činnosť, Správa z 8. 9. 1945, s. 160–163.

33 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2229, Zakarpatská Ukrajina – zprávy z 20. 9. 1945; Tamtéž, č. j. 1388, Telegram z Bratislavy ze 14. 8. 1945.

34 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Banderovci v tunajšej oblasti – objavenie sa, Správa z 26. 8. 1945 s. 138–141.

35 Tamtéž, Asistenčný prapor – odoslanie do priestoru Humenné – Stropkov, Správa z 25. 8. 1945 s. 142–144.

36 Srov. ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2406, Banderovské tlupy na Slovensku – prehľad za mesiac september 1945; Tamtéž, č. j. 2423, Zprávy o situaci na území VO 4, nedatováno; Tamtéž, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302), sign. 302-591-2, Slovenské obyvatelstvo – napomáhání banderovcům, Soubor zpráv z prosince 1947 a ledna 1948.

37 Z vojenského hlediska byla ČSR rozdělena na čtyři oblasti. VO 1 a 2 byly v Čechách, VO 3 na území Moravy a Slezska a VO 4 na Slovensku.

38 Srov. ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 105; ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2163, Opis telegramu z 14. 9. 1945.

*Vadenina z Užhorodu a přišla z Užhorodu, které průzkumné části působí do Ciary (sic) Humenné-Medzilaborce.*³⁹

S tímto plukem Rudé armády měly spolupracovat prapor „Bajús“, moravské roty a průzkumná rota (patrně myšleno četa) v prostoru Zipov – Čierná Hora – Hrabkov – Obysovce. Slovenský vojenský historik Jan Štaigl uvádí, že tyto jednotky měly být dokonce podřízeny sovětskému velení.⁴⁰ Tuto informaci potvrzuje hlášení o nasazení rot moravských samopalníků.⁴¹ S velitelstvím v Užhorodě měl být dohodnut přesun tří motorizovaných průzkumných rot na Slovensko do Prešova, Stropkova a Medzilaborců a další konzultace v Košicích. Generál Vadenin (Vedenin?) měl dále slíbit dle výsledku průzkumu posily v síle několika pluků vojska.⁴² Nicméně zpráva hlavního štábu čs. armády z léta 1947 konstatuje, že: *Ještě ke konci roku 1945 (dle dalšího patrně myšlena druhá polovina roku 1945 – pozn. aut.) bylo navázáno spojení s veliteli SSSR a postupně také s vojenskými veliteli polskými. Zásadně byly učiněny dohody o spolupráci, ale prakticky k jejich uskutečnění nedošlo. S vojskem SSSR to nebylo vůbec nutné a vojsko polské nemohlo úmluvy splnit.*⁴³

Michal Šmigel uvádí, že do protipartyzánské operace byly nasazeny prapor „Samo“, prapor „Bajús“, průzkumná rota „Vojtech“ (10. pěší divize), prapor „Ján“, prapor „Ondrej“ (9. pěší divize), dvě samopalné roty VO 3, motorizovaný pluk 4. obrněné armády RA a skupina pplk. Rudzika od 9. gardové armády. V záloze stály pěší rota 37. pluku (10. pěší divize) a soustředěný oddíl NB.⁴⁴

Operace československých sil probíhaly v duchu vysílání hlídek a čet do ohrožených vesnic. Ke střetům s UPA však z uvedených příčin již nedošlo a i kdyby, malé jednotky čs. armády obecně v síle několika desítek vojáků by neměly větší šance na úspěšný zásah či obranu ohroženého prostoru vzhledem k nedostatečným počtům a nízké úrovni výcviku. K jedinému „střetnutí“ došlo, když se Ukrajincům podařilo zajmout jednu z čs. hlídek, která byla po několika hodinách propuštěna.⁴⁵ Celkově velitelství 4. vojenské oblasti k činnosti UPA v srpnu a září 1945 konstatovalo, že [Benderovci]⁴⁶ *chovají se k civilnímu obyvatelstvu velmi slušně, mají vzornou disciplínu. Vezmou-li od obyvatelstva něco k jídlu, většinou všecko zaplatí (sic). Po celou dobu jejich působení byl nalezen 1 mrtvý civilista [Michal Padoma], u kterého není*

39 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 3186, Opis telegramu ze 14. 9. 1945.

40 ŠTAIGL, Jan: Spolupráca vojenských jednotiek ČSR, Poľska a ZSSR v akciách proti UPA na východnom Slovensku v rokoch 1945 – 1947. *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, 2011, roč. 15, č. 2, s. 77–78.

41 VŮA – VHA, f. MNO 1945/1. odd. h. š., k. 23, č. j. 1463, Likvidace Benderovců na vých. Slovensku – situační zpráva z 3. 10. 1945.

42 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 1968, Opis dodatku ze 7. 9. 1945.

43 VŮA – VHA, f. MNO 1947, h. š./1. odd. taj., k. 32, sign. 32/5/15-2, Zpráva o situaci na východním Slovensku, část I., 22. 5. 1947.

44 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 62.

45 Tamtéž, *Prehľad nepriateľskej činnosti v dobe od 23. 8. do 10. 9. 1945*, s. 191–193.

46 Jedná se o zkomolený výraz „benderovci“, jímž byli označováni příslušníci OUN(b) a později UPA, a to podle příjmení provodníka (velitele-vůdce) této frakce OUN Stepana Bandery. Tento termín používali jejich političtí oponenti a nepřátelé, zatímco oni se sami většinou nazývali ukrajinskými povstalci nebo partyzány.

zjištěno, zda byl vůbec Benderovci zabit. V poslední době činností Benderovců bylo zajato jedno naše družstvo, které bylo v krátké době i se zbraněmi propuštěné s podotknutím, že Benderovci proti Čechoslovákům nebojují.⁴⁷

Tolik k tvrzením o „násilnických tlupách“ a „zločinných bandách“.⁴⁸ Analogická hodnocení chování UPA v ČSR ve smyslu *přísné disciplíny, inteligentního vystupování a nedopuštění se žádného násilí na našem [slovenském] obyvatelstvu* lze najít i v dalších dobových dokumentech.⁴⁹ Hlavní dezinformace o celé akci, později přejaté některými autory z doby před rokem 1989, pocházely zejména z úřadoven vojenské kontrarozvědky, Obranného zpravodajství (OBZ), jež se od svého vzniku nacházelo pod silným vlivem KSČ. Ve zprávě z 12. září 1945, kdy již aktivity UPA na Slovensku byly známy, hlavní správa OBZ stále opakovala dezinformace o spojení UPA s vlasovci, rozbití sotní polským vojskem, jejich uchýlení se do ČSR jako nouzový manévr a o „plenění obcí“, aby vzápětí konstatovala „zdržování se násilí“.⁵⁰

Z vojenského hlediska skončil první propagační rejď UPA na Slovensko pro ukrajinské podzemí úspěchem. Povstalci nezaznamenali žádné ztráty, vykonali rozkazy, na civilisty zapůsobili pozitivním dojmem a účel rejdu splnil většinu očekávání, což se později projevilo při druhém propagačním rejdu v roce 1946 a stejně tak i při největším vpádu UPA do ČSR v roce 1947.⁵¹ Dva partyzáni byli zajati až koncem října 1945, ovšem jednalo se o dezertéry ze sotně „Myrona“, kteří se však patrně přihlásili dobrovolně.⁵² Žádné ztráty nezaznamenala ani československá armáda. Otázkou však je, jak hodnotit politické dopady rejdu. Mezi bezprostřední důsledky patřila destabilizace politické a bezpečnostní situace na východním Slovensku. Relativně příznivě partyzány přijali rusínští a slovenští civilisté – po zjištění, že jim neznámí ozbrojenci neublíží ani neukradnou majetek, zaujali k ukrajinskému podzemí kladný postoj. To vedlo orgány OUN(b) k neopodstatněnému přesvědčení, že teritorium Slovenska (resp. ČSR) bude vhodné pro další rejdy a též jako útočiště v případě nouze.

47 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 3186, Opis telegramu ze 14. 9. 1947.

48 Pavel Drška v příslušné kapitole *Vojenských dějin Československa* nebyl schopen rozlišit propagační rejď UPA ze srpna a září 1945 a další dění na severovýchodním Slovensku koncem roku 1945 (viz dále). Vzniklý text je v podstatě směsicí autorových dojmů bez podložení prameny. Viz DRŠKA, Pavel: První boje s benderovci. In: *Vojenské dějiny Československa*, 5. díl. Naše vojsko, Praha 1989, s. 100–101.

49 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2406, Banderovské tlupy na Slovensku – prehľad za mesiac september 1945; ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Odpoveď na čís.20.zpráv/1945 zo dňa 10. júla 1945; Tlupa Benderovcov, objavenia sa; Ozbrojená tlupa neznámych mužov – objavenie; Banderovci v tunajšej oblasti – objavenie sa; Asistenčný prápor – odoslanie do priestoru Humenné – Stropkov; Asistenčný prápor – zahájenie činnosti – hlásenie, s. 132–145.

50 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2144, Prehľad nepriateľskej činnosti v dobe od 23. 8. do 10. 9. 1945.

51 Srov. *Litopys UPA*, č. 33 (Taktyčnyj vidtynok UPA 26yj „Lemko“, LEMKIVŠČYNA I PEREMYŠČYNA/Dokumenty i materialy). *Litopys UPA*, L'viv 2002, Zvit z propahandyvneho rejdu po Slovaččyni perevedenoho vd. „Myrona“ v časi: vid dnja 06. 04. 46 do 23. 04. 46 r., s. 592–606; ABS, f. 307, sign. 307-99-4, Správy o pomeroch na východnom Slovensku z 10. 1. 1946; Tamtéž, sign. 307-41-5, Bandy UPA na území ČSR, poznatky o způsobu boje – hlášení z 11. 9. 1947, s. 2; Tamtéž, sign. 307-77-6, Banderovci – chování čl. Vojska, Zpráva z 19. 11. 1947.

52 ABS, f. 307, sign. 307-97-5, Tatarskyj Anton a Malenkevicz Vasil, příslušníci skupiny Banderovcov – zadržanie, Správa z 28. 10. 1947.

Ve velitelských kruzích čs. armády se objevily částečně důvodné obavy, že se ukrajinské podzemí pokusí rozšířit svou teritoriální základnu na Slovensko, čímž by deklarovalo příslušnost etnicky smíšeného, slovensko-rusínského východního pohraničí k nezávislé Ukrajině.⁵³ Snahy o zahrnutí Podkarpatské Rusi a východního Slovenska až k Popradu do ukrajinského státu existovaly již od 20. let 20. století ve spojitosti s činností předchůdce OUN Ukrajinské vojenské organizace a poté i samotné OUN. V meziválečné době se v ČSR územní nároky ukrajinských nacionalistů sice týkaly také východního Slovenska, ale zejména Podkarpatské Rusi, což slovenskou problematiku odsouvalo do pozadí. Zároveň je třeba dodat, že již tehdy měli ukrajínští nacionalisté jiný vztah k ČSR a jiný k Polsku, SSSR a Rumunsku v tom smyslu, že Československo obecně nebylo považováno za jednoho z „okupantů ukrajinských zemí“. V poválečném období sice OUN(b) nadále považovala východní Slovensko za ukrajinský etnický prostor, ale na aktivní činnost zde rezignovala, poněvadž neměla zájem na konfliktu s ČSR a byla si vědoma toho, že ekonomicky i politicky „zaostalé“ rusínské obyvatelstvo nemělo žádné státoprávní ambice a boj OUN(b) by mimo projevů sympatií nijak nepodpořilo, zvláště ve světle osudu příbuzných etnik a Ukrajinců v Polsku a v SSSR.⁵⁴ Akce partyzánů však neměly šanci na získání jakékoli širší politické podpory v ČSR, jednak kvůli násilným aktivitám ukrajinského podzemí po roce 1942, částečné kolaboraci s německým okupačním režimem, a zejména kvůli politické orientaci ČSR na SSSR. Proti přítomnosti partyzánů a spolupráci s nimi vystoupila i politická reprezentace slovenských Ukrajinců sdružená v Ukrajinské národní radě v Prešově. Ta vydala prohlášení, v němž informovala o překročení hranic *banditskými tlupami složených (sic) z Maďarů, Němců, Ukrajinců-samostatníků, vlasovců a Poláků-fašistů, kteří donedávna bojovali v řadách německé fašistické armády (sic)*. Občany východoslovenských okresů vyzvala k vyhybání se styku a podpoře „banditů“ a ke spolupráci s úřady a bezpečnostními orgány.⁵⁵

Závěry formulované odpovědnými místy však ne vždy odpovídaly realitě. Zpráva OBZ pro prezidenta republiky Edvarda Beneše např. obsahovala zcela nepodložené informace o pronikání tisícičlenných skupin na území Slovenska (k 8. září 1945 až 10 000 „členů tlup“) poté, co měly být rozbity polskými silami. Fakt, že polská armáda na jihovýchodě země neměla k dispozici ani zdaleka tolik vojska, aby vůbec mohla s desetitisícovými „bandami“ bojovat, a Hlavní správa OBZ řízená spolupracovníkem sovětských tajných služeb Bedřichem Reicinem si této skutečnosti musela být dobře vědoma, jen podtrhuje dezinformační podtext těchto zpráv.⁵⁶

53 Srov. HALASA, Vasil': *Naše žyt'tja i borot'ba*. Vydavnyctvo „MS“, L'viv 2005, s. 83–90; *Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)*, f. II. sekce, k. 259, Vysokému Ministerstvu zahraničních věcí Republiky Československé, Dopis z 11. 8. 1928.

54 Srov. HALASA, Vasil': *Naše žyt'tja i borot'ba*, s. 83–90.

55 *ABS*, f. 302, sign. 302-591-7, Občania, občianky!, nedatováno. Nutno dodat, že mezi slovenskými Rusíny existovala podstatně silnější podpora Komunistické straně Slovenska než mezi etnickými Slováky.

56 *VŮA - VHA*, f. VKPR, roč. 1945, k. 1, Situace na východním Slovensku – zpráva pro pana prezidenta

Po konci rejdu zůstaly čs. posilové jednotky na místě a snažily se dle možností uzavřít ohroženou hranici. Dle dochovaných dokumentů se přidělené jednotky Rudé armády ze Slovenska stáhly koncem září 1945, bylo však i nadále udržováno spojení s velitelstvím v Užhorodě.⁵⁷ Vzhledem k celkové síle nepřesahující 2500 mužů však rozkaz k obsazení hranice absolutně nemohly splnit.⁵⁸ Oblast potenciálně ohrožená „benderovským vpádem“ totiž sahala od československo-sovětské hranice až k Popradu. Její délka tedy činila cca 200 km náročného horského terénu s minimem udržovaných cest a řídkým zalidněním. Masivnější výskyt jednotek UPA se však roku 1945 již neopakoval. Tento relativní klid na hranicích nakonec vedl ke stažení vojenských jednotek do domovských posádek.⁵⁹

Protipartyzánské operace byly na Slovensku ukončeny v průběhu října 1945. Hned vzápětí však následoval strmý vzrůst násilné kriminality v severovýchodní části země v důsledku nedostatečných bezpečnostních opatření, špatné ekonomické situace na obou stranách hranice a zaostalosti území. Podíl na této kriminalitě měly jak osoby z řad místních, tak dezertéři ještě z válečných časů, různé bandy z Polska, tamní protikomunistické podzemí, pravděpodobně i ukrajinské podzemí, a dokonce i polské vládní síly. Konkretizovat činnost UPA v pohraničí v tomto období na základě čs. pramenů představuje takřka nemožný úkol, neboť v terminologii panoval chaos. Pojem „benderovci“ se stal synonymem pro všechny možné ozbrojené, a často podezřele dobře informované skupiny. Paradoxně byl v mnoha dokumentech odlišován od pojmu UPA.⁶⁰ Např. ve zprávě VI. odboru povereníctva vnútra *Odhalenie protištátnych organizácií na Slovensku* je uvedeno, že: *V druhej polovici min[ulého] roku [1945] sa vyskytli jednotlivé lupičské a pašerácke tlupy na severo-východnom okraji Slovenska, ktoré ako „benderovci“ terorizovali naše obyvateľstvo. [...]*

Úhrnom teda o tlupách na Slovensku dá sa ustáliť toto:

a) Tlupy Ukrajinskej povstaleckej armády a Armije Krajowej sa na území Slovenska vôbec neobjevovali, ale len benderovské tlupy, ktoré sa skladali z rôznych živlov s poľského pohraničia a využívajúc prechodné nevyjasnené pomery, drancovali obyvateľstvo...⁶¹

Analogicky ve zprávě povereníctva vnútra z 11. února 1946: *Od leta minulého roku začali se objavovať benderovské tlupy na severo-východnom pohraničí Slo-*

republiky – Benderovci – objavenie sa tlúp na vých. Slovensku, ich činnosť, nedatováno.

57 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2423, Zprávy o situaci na území VO 4, nedatováno.

58 Srov. VŮA – VHA, f. MNO 1945/1. odd. h. š., k. 23, č. j. 1463, Likvidace Benderovců na vých. Slovensku – situační zpráva z 3. 10. 1945; Tamtéž, f. MNO 1946, k. 27, sign. 32/5/1-11, Benderovci – zvláštní zpráva, nedatováno.

59 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 64–65.

60 Tamtéž, část II: *Medzi prvým a druhým rejdom (október 1945 – marec 1946)*, s. 227–381; *Národný archív (NA) Bratislava*, f. Povereníctvo vnútra-bezpečnosť, k. 483, roč. 1945, Okres Medzilaborce – neprístoynosti, nedatováno. V tomto dokumentu jsou za „benderovce“ výslovně označeni „obyvatelé sousedních polských dědin“.

61 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, *Odhalenie protištátnych organizácií na Slovensku*, s. 366–367. Citace ze slovenštiny byly upraveny, aby odpovídaly platné gramatice.

venska, asi na čiare: Svidník-Čertižné-Vydráň-Medzilaborce-Čabyny-Výrava-Vylágy-Telepovce-N. Sedlica-Zboj-Ulič. [...]

Pomenovanie „benderovci“ údajne sa vyvodzuje po ich vodcovi „prof. Benderov“ (sic), ktorý mal byť ich hlavným veliteľom. [...]

Po zaujatíu pozícií čs. vojska benderovci úplne prestali prechádzať na naše územie. Zato však v Poľsku šarapatia v nezmenšených rozmeroch. UPA a AK (Ukrajinská povstalecká armáda a Armija Krajowa) sídlia západne od rieky San a hlavne južne od Sanoka blízko hraníc SSSR. Sú vojensky organizovaní a veľmi dobre vyzbrojení. Rekrutujú sa prevažnou väčšinou z tamojšieho obyvateľstva ukrajinskej národnosti, ktoré sa k nim hŕfne pridáva pre zlé životné podmienky v Poľsku a bezmocnosť vlády. Bojujú neustále s regulárnou poľskou armádou, avšak poľské vládne vojsko nemá žiadneho bojového ducha, nakoľko s benderovcami sympatizuje a týchto tajne a všemožne podporuje (sic). [...]

Na naše územie UPA a AK neprechádzala. Využívali však tejto okolnosti rôzne lupičské a pašerácke bandy, ktoré pod známym názvom „benderovci“ terorizovali, drancovali a tiež vraždili obyvateľstvo v severo-východnom cípe Slovenska. K týmto sa v niektorých prípadoch pridali zločinecké živly zo sninského okresu [...].

Príchodom čs. vojsk a dislokáciou 380 členov NB (medzi nimi novo zriadený tzv. „lietajúci oddiel NB“ so sídlom v Snine) sa zamedzil skoro úplne ďalší ilegálny prechod našich hraníc lupičskými pašerákmi a poľským civilným obyvateľstvom, takže môžeme povedať, že od začiatku r. 1946 je otázka benderovcov na Slovensku úplne zlikvidovaná.⁶²

Je tedy evidentní, že označení „benderovci“ či „banderovci“ bylo v letech 1945 a 1946 některými pisateli plně ztotožňováno s různými zločineckými a pašeráckými bandami a nemělo přímou souvislost s UPA, ačkoliv původ tohoto výrazu je zcela zřejmý. Většinu dobových hlášení o výskytu „benderovců“ tak nelze spojovat s výskytem ukrajinských partyzánů.

Poměry v Poľsku zůstávaly i nadále napjaté. Vcelku objektivní hodnocení tamní činnosti UPA lze nalézt v hlášení o situaci v Poľsku, jež vzniklo patrně v průběhu ledna 1946. Zpráva UPA charakterizuje jako armádu Ukrajinců, kteří do ní vstupují kvůli represím poľské vlády a strachu před deportacemi do SSSR. Dále konstatuje, že za utrpení civilistů v důsledku útoků a rekvizic mohlo jak poľské vojsko, tak UPA. To se týká i případů vypalování vesnic a jiných teroristických aktů. Nepřímo tak autor naznačil, že metody aplikované oběma stranami byly v podstatě identické.⁶³

Do slovenského pohraničí od podzimu 1945 do jara 1946 prchaly osoby rusínské národnosti, snažící se zachránit před zmíněným terorem poľské armády a částečně i poľského protikomunistického podzemí.⁶⁴ Tragickým vyústěním neuspořádaných

62 Tamtéž, Správa vo veci ilegálnej činnosti ozbrojených podvratných živlov na Slovensku na príkaz Prezídia Povereníctva vnútra zo dňa 11. 2. 1946, s. 368–374.

63 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/dův., č. j. 1251, Poľsko, k. č. j. 1251/dův., nedatováno.

64 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 65.

poměrů byly nikdy neobjasněné vraždy několika členů KSS a 18 osob židovského vyznání v okrese Snina v prosinci 1945, zejména tzv. kolbasovský masakr. Dřívější práce často z této kriminality a vražd vinily UPA, ovšem stalo se tak až dávno po roce 1945 a pod dojmem jejich násilných akcí na Volyni a v Haliči a oficiálního sovětského výkladu událostí. Fakt, že doložitelná činnost ukrajinských partyzánů na území ČSR měla zcela odlišný charakter a násilné kriminalitě se zde UPA zásadně vyhýbala, resp. se jí dopouštěla pouze v bezvýchodných situacích a s omluvou, nebyl brán v potaz.⁶⁵ Další dobové dokumenty jako potenciální pachatele vražd Židů a majetkové kriminality často zmiňují „benderovce“, ale zároveň i polské a slovenské kriminální elementy.⁶⁶ Jak však dokazují citace výše, v dobové terminologii nelze jako „benderovce“ chápat příslušníky UPA! Většinu vyšetřovacího materiálu těchto vražd, včetně trestních oznámení, se nepodařilo nalézt, ačkoliv v dochovaných dokumentech se o jejich existenci hovoří.

K problematice přepadů obcí a vražd Židů na severovýchodě Slovenska vypracoval dvě studie Michal Šmigel a třetí Wiesław Tokarczuk. Část textu jim věnoval i Volodymyr V'jatrovyč ve své dizertaci. Michal Šmigel hypotézu o vinících z řad UPA sice zcela nevyloučil, ale zasadil celé dění do kontextu situace v oblasti (zejména obecně rozšířeného antisemitismu, jehož si při rejdu v roce 1946 povšimli i ukrajinští povstalci, a stejně tak se vyskytuje i v hlášení ZPÚ z ledna 1946, kde plk. Ján Stanek jeho růst připisoval aktivitám „Benderovců“⁶⁷), doložil chybějící motivy ukrajinského podzemí k těmto zločinům, a naopak předložil potenciální motivy polských, ukrajinských či slovenských kriminálních skupin a místních sousedů, kteří se mohli obávat reparačních nároků Židů na majetek, arizovaný v době Slovenského štátu. Šmigel také vyvrátil teze o přítomnosti větších jednotek UPA v oblasti. V případě zavražděných komunistů vyslovil domněnku, že nebyli zabiti z důvodu své příslušnosti ke KSS, ale kvůli vlastním pašeráckým a kriminálním aktivitám. Volodymyr V'jatrovyč dále přišel s hypotézou, že za masakry mohla být zodpovědná uměle stvořená diverzní bojůvka NKGB ze Zakarpatské Ukrajiny, předstírající příslušnost k UPA. NKGB se takto mohla snažit ukrajinské podzemí zdiskreditovat před místním obyvatelstvem a tím zamezit podpoře partyzánů slovenskými civilis-

65 Z logiky věci však zároveň vyplývá, že pro OUN(b) a ukrajinské podzemí násilí představovalo relativně kontrolovatelný instrument, jehož aplikace podléhala schvalování vyššího vedení. Jak jinak totiž vysvětlit diametrálně odlišné chování UPA v polsko-ukrajinském konfliktu a při rejdech na neukrajinská území, včetně samotného Polska? Mimo jiné tento fakt lze interpretovat v neprospěch tezí částí ukrajinského exilu a historiografie o spontánním vypuknutí protipolského násilí na Volyni a následné činnosti OUN(b), která měla směřovat k jeho potlačení a kontrole.

66 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Benderovci na Slovensku – správa za dobu 22. XI. – 22. XII. 1945; Pogrom v Uliči a Kolbásove – hlášení; Krádež, prevedenie v Uliči – šetrenie, s. 262–269.

67 Srov. *Litopys UPA*, č. 33, Zvit z propahandyvneho rejdu na Slovačnyu provedenoho vd. „U[darnyk]“–96 v časi vid 06 kvitnja – 22 kvitnja 1946 r., s. 626; ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Souhrnné hlášení z propagačního pochodu na území ČSR, provedeného oddíly UPA v době od 6. dubna do 22. dubna 1946 (překlad), s. 561–577; *VÚA – VHA*, f. MNO 1946, k. 27, č. j. 32/5/1, Vel. pre ZPÚ – súhrnné situačné hlásenie, nedatováno.

ty.⁶⁸ Podobné „agenturně-operativní metody“ byly na sovětské Ukrajině a v dalších oblastech silného protikomunistického odboje v SSSR využívány zcela běžně.⁶⁹ Nelze však doložit, že by NKGB tyto metody aplikovala na Slovensku. Celkově se tato hypotéza jeví jako nepravděpodobná.

Wiesław Tokarczuk odkazuje na nedávno nalezené materiály ukrajinského podzemí, které nepřímo implikují, že krádeží a vražd Židů koncem roku 1945 se na Slovensku dopustila bojůvka Služby bezpečky OUN (rozvědka a kontrarozvědka ukrajinského podzemí) pod velením Volodymyra Čarského „Berkuta“, jež tou dobou operovala v okolí pohraniční obce Wetlina. Bojůvka měla udržovat kontakty s místními stanicemi NB a FS a patrně i s dalšími osobami či uskupeními a zároveň měla jednat proti rozkazům ze struktur OUN, tedy na vlastní pěst. V tomto případě lze tedy hovořit o spojení „rebelantské“ jednotky Služby bezpečky se slovenskými kruhy, které měly zájem na likvidaci zavražděných.⁷⁰ Problém spočívá v tom, že Tokarczudem citované prameny tuto možnost uvádějí pouze nepřímo (na základě výskytu materiálu a předmětů patrně ukradených na Slovensku nebo vyměněných v Polsku mezi příslušníky bojůvky, ovšem bez jasného určení, že tyto předměty jednotka odcizila zavražděným, a bez vyloučení hypotézy, že je mohla získat/odcizit jiné ozbrojené skupině). Sám autor patrně neměl přístup k materiálům dokazujícím rozdílné významy výrazu „banderovci“ v dobových československých pramenech, jak bylo vysvětleno v této studii. Autorova interpretace československých pramenů tak budí pochybnosti a na základě tohoto textu také nelze viníky jednoznačně určit.

Poslední hypotézu, jež se ústně tradovala přímo v ukrajinském podzemí, při výslechu uvedl účastník prvního i druhého rejdu na Slovensko a pozdější velitel sotně UPA, Roman Hrobelskýj „Brodyč“. Ten vypověděl, že vraždy mohli spáchat tři dezertéři z některé sotně UPA, kteří za tyto činy měli být odsouzeni k smrti.⁷¹ Ani tuto informaci však nelze doložit. Vraždící komando mělo být navíc početnější.

Michal Šmigel považuje za nejpravděpodobnější tu variantu, že za vraždami nestálo ani politické, ani náboženské pozadí, ale „prostá“ kriminalita spojená se snahou po zisku, vyřizováním si účtů, eliminací konkurence či nepohodlných svědků. Tedy že pachatelem či objednavatelem vražd byla jedna či více slovensko-polských kriminálních skupin vyskytujících se v oblasti, přičemž nelze vyloučit, že operovaly za krytí, či dokonce asistence místní bezpečnosti.⁷² Tyto okolnosti tedy nevylučují

68 Srov. VĚJATROVÝČ, Volodymyr: *Rejdy UPA terenamy Českoslovačny*, s. 75–76; ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 114–143.

69 HAŁAGIDA, Igor: *Prowokacja „Zenona“. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1“ przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1955)*. IPN, Warszawa 2004, s. 21–24; ŠTAIGL, Jan: *Spolupráca vojenských jednotiek ČSR, Poľska a ZSSR v akciách proti UPA na východnom Slovensku v rokoch 1945 – 1947*, s. 78.

70 TOKARCZUK, Wiesław: Śledztwo historyczne zmierzające do ustalenia nazwisk i/lub pseudonimów ludzi, którzy mordowali Żydów w listopadzie–grudniu 1945 roku na Słowacji. *Res Cresoviana*, 2019, č. 1, s. 235–276.

71 ABS, f. 307, sign. 307-77-5, Protokol o výpovědi sepsaný s Romanem Hrobelským 11. ledna 1948, s. 21.

72 ŠMIGEL, Michal: Neobjasnené vraždy Židov v Sninskom okrese na konci roku 1945. Tragédia v Kolbašove a jej pozadie. In: MARCINEKOVÁ, Jaroslava – STERN, Tomáš – ŠMIGEL, Michal – NOVÁK, Jozef –

tu možnost, že se mohlo jednat i o osoby spjaté se strukturami OUN(b), ovšem jen stěží jednající dle rozkazů. Tuto hypotézu podporuje zpráva oddělení OBZ v Humenném z 23. ledna 1946, v níž jeho přednosta škpt. Kriva uvedl: *Na úkor týchto dvoch organizácií (AK-WiN a UPA – pozn. aut.), objavujú sa v týchto priestoroch lupičské bandy zložené z uprchlíkov zajateckých táborov, ako Nemcov, Madarov, Slovákov, Rusínov, členov z UPA a AK, ktorí bez vedomia svojich veliteľov zúčastňujú sa prepádov, krádeží, vražd. Zásadne rabujú Židov a Komunistov (sic). Doteraz som zistil, že zavraždenie v Uličí, v Kolbasove a predošlých zavraždených v Zboji je ich dieľom na základe udania miestného civ[ilného] obyvateľstva, mená podozrivých osôb mám zistené a vediem proti nim energické vyšetrovanie. Po skončení vyšetrovania výsledok a poznámky ihneď oznámim.*⁷³

Žádnou navazující zprávu oddělení OBZ Humenné se ale nalézt nepodařilo a je otázkou, zda vůbec vznikla. Stejně tak nebyl nalezen seznam podezřelých osob. Ve Státním archívu v Košicích se nicméně dochoval protokol o výpovědi jediné přeživší kolbasovského zločinu, tehdy sedmnáctileté Heleny Jakubovičové, sepsaný 7. prosince 1945. Další výslechový protokol Jakubovičové z 10. prosince 1945 v anglickém překladu se podařilo získat Michalu Šmigelovi z Centrálního archívu pro dějiny židovského národa v Jeruzalémě (Central Archives for the History of the Jewish People). Jejich obsah vyznívá v tom duchu, že v noci do domu Židů v Kolbasově, tou dobou obývaného 3 muži, 7 ženami a dalšími 2 osobami na návštěvě, vtrhlo komando, které se mělo tázat, zda obyvatelé vědí, že jdou „banderovci“ (v anglickém přepisu „Banders“). Na kladnou odpověď obyvatel domu měli reagovat slovy, že oni (komando) jsou „banderovci“. Následně měli požadovat stravu, urážet přítomné a obtěžovat ženy. Poté měli všechny muže svolat do jedné místnosti a ženy znásilnit, přičemž Helena Jakubovičová (paralyzovaná strachem?) zůstala nepovšimnuta skrytá v peřinách. Všichni Židé byli následně zavražděni palnými zbraněmi. Pachatelé již před příchodem znali jména přítomných Židů, po spáchání vražd stavení vyrabovali a místních se měli tázat, zda se v okolních obcích nenachází další Židé s tím, že jsou v přátelských kontaktech s obcemi Ulič a Novosedlice (myšleny tamní stanice FS a NB?) a že „budou mít práci s komunisty ve Snině“.⁷⁴

Případy krádeží a vražd na severovýchodním Slovensku koncem roku 1945 jsou předmětem kontroverzí. V celém případě existuje značné množství otázek, jejichž zodpovězení je mimořádně obtížné, ne-li nemožné. Vyskytla se plejáda motivací a podezřelých. Definitivní určení viníků však z nalezených pramenů a publikovaných prací není možné. Lze pouze konstatovat, že apriorní přisuzování veškeré

LEVICKÝ, Juraj: *Fragmenty židovstva. Snina a okolie*. Elinor, Snina 2018, s. 61–85.

73 ABS, f. 302, sign. 302-143-4, Organizácia UPA – získanie zpráv – hlásenie z 23. 1. 1946.

74 Srov. *Štátny archív Košice*, f. Krajský výbor Zväzu protifašistických bojovníkov v Košiciach, k. 8, inv. č. 83, Zápisnica spísaná s Helenou Jakubovičovou 7. 12. 1945; *Central Archives for the History of the Jewish People* (Centrální archív pro dějiny židovského národa), Jeruzalém (CAHJP), f. P287, Jelínek, anglický překlad protokolu spísaného s Helenou Jakubovičovou 10. 12. 1945 v kancelárii židovskej komunity v Košiciach.

této násilné kriminality na vrub UPA je neobjektivní a nemá oporu v dobových pramenech. Československá vláda v reakci na bující kriminalitu a vraždy v polovině prosince 1945 nařídila ministerstvu národní obrany (MNO) zesílit vojenskou přítomnost na severovýchodě republiky. Tím vznikla skupina ZPÚ, od ledna 1946 vedená pod krycím jménem „Jánošík“ (velitel plk. gšt. Ján Stanek). Její úkoly spočívaly v hlídkování na hranicích, asistenci FS a NB a obraně sídel před útoky band a před rabováním.⁷⁵ Slovenské úřady na situaci dále reagovaly výměnou úředníků a příslušníků bezpečnostních složek v oblasti z různých důvodů považovaných za nespolehlivé nebo kompromitované. Skupině „Jánošík“ byly nakonec podřízeny celkem čtyři prapory s dalšími třemi v záloze.⁷⁶ Za účelem aktivnější likvidace kriminálních band (oficiálně za účelem likvidace „Benderovců“) byla uzavřena dohoda o překračování hranic jednotkami ZPÚ a sovětskými pohraničními orgány na Zakarpatské Ukrajině.⁷⁷ Je pravděpodobné, že vzhledem k přetrvávající zimě a neprůchodnosti zasněženého horského terénu k překračování hranic „spojeneckými armádami“ často nedocházelo. Většina případů kriminality se navíc odehrávala na slovensko-polském pohraničí, nikoli slovensko-sovětském. V březnu 1946 dosáhl počet nasazených vojáků 2500. Vznik jednotky ZPÚ situaci na východě velice rychle zklidnil. K tomu přispěly i jarní vojenské operace polské armády, nicméně situace zůstávala nestabilní a závislá na přijatých opatřeních, což se projevilo prakticky okamžitě v dubnu 1946, kdy byla polovina mužstva ZPÚ propuštěna do zálohy.⁷⁸ Redukce stavu vyvolala nutnost reorganizace skupiny. Na post velitele byl jmenován pplk. Otto Wágner, který měl k dispozici tři pěší prapory („Adam“, „Pavol“, „Michal“) a zálohu jednoho pěšího praporu s rotou obrněných aut v síle cca 1250 mužů. Tím vznikla skupina ZPÚ „Otto“. Jejím úkolem bylo zajistit hranici od Popradu po Ublu v délce více než 200 kilometrů, tedy asi 6 mužů na kilometr. Že tyto síly na obranu takto dlouhého úseku hranice proti různým bandám a sotním UPA nestačily a stačit nemohly, se ukázalo hned vzápětí.

Počátkem jara 1946 se v Polsku znovu rozhořely boje mezi UPA, polským odbojem a vládními silami. O tom, že se nejednalo o bezvýznamné střety s „bandami“, svědčí případy ústupu polských vládních sil na území ČSR před hrozícím obklíčením a zničením partyzány. Ve dnech 26. a 27. března 1946 přešla hranici v úseku praporu „Bajús“ mezi Łupkowem a Palotou skupina nejprve 115 a poté 36 vojáků (v tom 2 ranění) z 3. praporu 34. pěšího pluku 8. pěší divize a Korpusu ochrony pogranicza (KOP). Důstojníci udali, že již dva týdny byli zcela odříznuti v Łupkowě bez spojení s velením a bez munice. Proto raději překročili hranici a zachránili se

75 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 69.

76 Pěší prapory „Ján“ (10. divize), „Elemír-Západ“ (4. rychlá a 9. pěší divize), „Vojtech“ (4. rychlá divize), v záloze prapory „Michal“ (10. divize), samopalný prapor (4. rychlá divize) a rota obrněných aut (4. rychlá divize).

77 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Dohoda o vzájomnom prechode štátnych hraníc pohraničnými jednotkami ZSSR a československými jednotkami..., s. 339–341.

78 Tamtéž, Úvodní kapitola, s. 71.

tak před zničením a zajetím sotněmi UPA v oblasti. Druhá skupina byla prvé vyslána na pomoc. Poté, co zjistila ústup první skupiny do ČSR, pokračovala v jejích stopách. Ukrajinci polské jednotky patrně nepronásledovali, vyslali k hranici pouze průzkum. Prapor „Bajús“ Polákům poskytl stravu a ubytování. O raněné pečovali v nemocnici v Humenném. Spolu s vojáky se do Medzilaborců dostal i vlak se čtyřmi vagony, obsazený polskými uprchlíky.⁷⁹ Dne 29. března se vojáci i civilisté vydali zpět do Polska. Polský historik a odborník na dějiny ukrajinského nacionalistického hnutí Grzegorz Motyka v případě těchto střetů hovoří o jasném vítězství ukrajinského podzemí, jemuž se podařilo kompletně rozbít pohraniční sestavu bezpečnostních sil a otevřít hranici s Československem.⁸⁰ Co se týče činnosti UPA v ČSR ve stejné době, koncem března 1946 měly některé menší útvary UPA překročit hranice a rekvírovat potraviny v příhraničí.⁸¹ Na čs. straně prozatím panoval relativní klid, který však neměl dlouho vydržet.

Jak již bylo řečeno, území ČSR představovalo pro OUN(b) symbolické „okno do světa“. O přechodech kurýrských skupin nelze v čs. pramenech nalézt mnoho zmínek.⁸² O to záhadnější kapitolu představuje osud dvou vysoce postavených členů OUN(b), generála UPA Dmytra Hrycaje „Perebyjnise“⁸³ a Dmytra Majivského „Kosara“.⁸⁴ V práci Igora Hałagidy *Prowokacja „Zenona“* jsou informace o tom, že v prosinci 1945 byli zadrženi na československo-německé hranici. „Kosar“ těsně po zatčení spáchal sebevraždu, „Perebyjnise“ měl být vyslýchán v Praze a násled-

79 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6205, Polské legálně vojsko – překročení hranic – hlášení z 2. 3. 1946; AMZV, f. teritoriální odbory Polsko – obyčejné, k. 29, Benderovci – situačné hlášení z 29. 3. 1946.

80 MOTYKA, Grzegorz: *Tak było w Bieszczadach, walki polsko-ukraińskie 1943/1948*. Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1999, s. 316.

81 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6273, Príslušníci UPA /Benderovci/ na vých. štátu – situácie a prehľad činnosti z 19. 4. 1946.

82 Tematika bude součástí další studie autora. Na tomto místě je vhodné zdůraznit spolupráci mezi StB a MBP v rámci polsko-sovětské operace C1, jejímž cílem bylo převzetí kontroly a zpravodajské využití zbytkové sítě OUN(b) v Polsku (a SSSR) po akci „Wisła“. V jejím rámci MBP několikrát v letech 1949 až 1951 informovalo StB o příchodu kurýrů OUN(b) na území ČSR a střídavě žádalo o jejich likvidaci či naopak o umožnění průchodu do Polska. Hlavní roli v rámci této operace sebral agent MBP Leon Lapinskij „Zenon“, původně lokální providnyk SB OUN(b) zadržovaný roku 1948 SNB u Vsetína a téhož roku vydaný do Polska. Viz HAŁAGIDA, Igor: *Prowokacja „Zenona“*.

83 Dmytro Hrycaj „Perebyjnise“ (1. 4. 1907 – 22. 12. 1945), se narodil v Doroživě v Samborské oblasti. Vystudoval gymnázium v Drohobyči a během vojenské služby v polské armádě vstoupil do OUN (přesto patřil mezi záložní důstojníky polské armády). Roku 1934 po atentátu na polského ministra vnitra Bronisława Pierackého byl zadržen a dva roky vězněn v tábore pro „politické živly“ v Bereze Kartuzské. Znovu byl zadržen před vypuknutím druhé světové války v srpnu 1939. Po propuštění se stal členem užšího vedení OUN, po jejím rozpadu OUN(b). Během války participoval na tvoření partyzánských jednotek OUN(b) a později UPA, následně působil ve funkci náčelníka štábu. Roku 1945 byl jmenován vedoucím mise UPA do zahraničí a dostal rozkaz navázat spojení s exilovým vedením OUN(b). Během cesty do Bavorska pomáhal organizovat UPA v tzv. Zakerzoní. Jeho totožnost čs. orgány patrně nebyla odhalena. Viz HAŁAGIDA, Igor: *Prowokacja „Zenona“*, s. 46.

84 Dmytro Majivskij „Kosar“ (8. 11. 1914 – 19. 12. 1945), se narodil v Reklincu u Žolkve. Vystudoval gymnázium, do OUN vstoupil v roce 1933. O rok později byl zadržen a odsouzen na 10 let vězení za protipolskou činnost. Po osvobození v září 1939 se stal členem okresního vedení OUN na Chelmsku a v Sokalu. Později se účastnil činnosti pochodných hrup OUN(b), redigoval časopis UPA *Idea a čin*. Viz Tamtéž.

ně též ukončit svůj život, nebo podlehl mučení ze strany vyšetřujících orgánů.⁸⁵ Podařilo se dohledat jediný československý dokument, který uvádí, že počátkem prosince 1945 byli na hranicích s Německem zadrženi tři Ukrajinci s falešnými legitimacemi na jména Jaroslav Germanicz (Majivs'kyj), Josef Kapko (Hrycaj) a J. Rybáček (Rybačuk? Fedor Rekečuk) s dalšími různými legitimacemi na jiná jména, všichni ozbrojeni pistolemi. Přenášeli různý propagační materiál. „Vůdce tlupy“ (Germanicz-Majivs'kyj) po předvedení na stanici pohraniční hlídky spáchal sebevraždu střelnou zbraní. Kapko-Hrycaj dle zprávy *spáchal v nestřežených okamžik sebevraždu oběšením v cele v Praze*.⁸⁶

Potud se informace v zásadě shodují, ale kdo je předal do zahraničí? Pramen pokračuje tím, že třetímu Ukrajinci, Rekečukovi, se podařilo spolu s dalším vězněm uprchnout. Byl to patrně on, kdo podal zprávu o osudu Hrycaje a Majivs'kého vedení OUN(b) v Mnichově. Tuto tezi podporuje výpověď zajatého příslušníka UPA Kornela Kozenky z června 1948, jenž uvedl, že se s oběma kurýry setkal ještě v roce 1945 a v roce 1946 mluvil s kurýrem z Německa „Rybakem“ (Rybáčkem?), který se tak mohl zúčastnit další kurýrní cesty.⁸⁷ Pravá identita oněch tří nebyla dle všeho čs. orgány odhalena. Je možné, že vyšetřovatelé Hrycaje vystavili fyzickému násilí, nicméně ne takovému, jež by vedlo k úmrtí, a to zkrátka proto, že na jeho smrti čs. orgány neměly zájem. Indicie nasvědčují tomu, že vyšetřovatelé považovali všechny tři za kurýry ukrajinského podzemí, které bylo možné zpravodajsky vytěžit. Při odhalení pravé totožnosti zadržovaných by jejich další „rozpracování“ mělo ještě větší význam vzhledem k tomu, kolik informací mohli poskytnout sovětské bezpečnosti. To si Hrycaj a Majivs'kyj bezpochyby uvědomovali a udělali vše pro to, aby Sovětům nepadli do rukou. Jako nejpravděpodobnější hypotéza se tedy jeví ta, dle níž Majivs'kyj a Hrycaj spáchali sebevraždu, aby se vyhnuli „českistickým“ metodám vyšetřování, psychickému zlomení a zradě svých ideálů a celého hnutí. „Velmi rozsáhlý materiál“, který měl být u zadržovaných nalezen, se nepodařilo dohledat. Lze předpokládat, že byl předán do SSSR.⁸⁸ Nelze vyloučit ani tu možnost, že Rekečuk byl agentem sovětských tajných služeb a oba jmenované do rukou čs. bezpečnosti vydal. Majivs'kyj a Hrycaj následně spáchali sebevraždu, čímž by hypotetickou operaci sovětských zpravodajských složek směřující k jejich vytěžení překazili. Definitivní slovo může k celé věci dát pouze výzkum v sovětských archívech a archívech OUN(b) v emigraci.

85 HAŁAGIDA, Igor: *Prowokacja „Zenona“*, s. 46.

86 ABS, f. Zemský odbor bezpečnosti Praha (300), sign. 300-25-1, Benderovci – stopa a šetření, zpráva z 16. 1. 1946.

87 ABS, f. Ústředna Státní bezpečnosti (305), sign. 305-143-4, digitalizovaný materiál, scan 0055-0066, Protokol o výpovědi sepsaný s Kornelem Kozenkou 22. 6. 1948.

88 ABS, f. 300, sign. 300-25-1, Benderovci – stopa a šetření, zpráva z 16. 1. 1946.

Propagační rejd UPA na Slovensko 1946

První (průzkumný) propagační rejd na Slovensko přivedl vedení OUN(b) v Zakerzoní k myšlence uspořádat další podobnou akci, tentokrát však rozsáhlejší a ambicióznější. Informací a pramenů k tomuto rejdu lze nalézt podstatně více než v předchozím případě. Dochovalo se jak značné množství čs. pramenů, tak i materiály provenience OUN(b)/UPA, včetně propagačních textů a souhrnných zpráv z rejdu. Autenticitu těchto směrnic a hlášení, jejichž část se dostala do rukou čs. úřadů, potvrzují dochované materiály generálního štábu československé armády.⁸⁹ Mimo motivací sdílených s prvním rejdem bylo cílem plánů ukrajinského podzemí, aby se (česko)slovenská veřejnost přiklonila k formujícímu se protisovětskému bloku národů v Evropě a podpořila slovenskou Demokratickou stranu proti KSS. Slovy hlavního organizátora Vasyľa Halasy „Orlana“ zadáním rejdu bylo „pomoci tamním obyvatelům rozkrýt pravý obsah rusko-bolševické politiky a její páté kolony v ČSR“.⁹⁰ Proto byl termín rejdu zvolen na duben 1946, měsíc před parlamentními volbami v ČSR, za zostřující se mezinárodní i domácí situace. Tentokrát měl vést do oblastí osídlených ne rusínským, ale především slovenským obyvatelstvem. Přípravy probíhaly již od konce roku 1945. Týkaly se tisku letáků a propagační literatury ve slovenštině a češtině a výcviku sotní.⁹¹ Krajské vedení OUN(b) na Zakerzoní ambicemi vskutku nešetřilo a připravilo i dopis pro prezidenta ČSR Edvarda Beneše. Jeho odeslání je doloženo, do prezidentské kanceláře se ale pravděpodobně nedostal. Některé další zaslání materiály však patrně ano.⁹² Zúčastnit se dle plánu měly tři sotně: „Myrona“ (Volodymyr Hoško, bližší životní informace neznámé), „Karmeljuka“ (jméno neznámé) a nově sotňa „Bira“ (Vasyl Šyškanynec)⁹³, všechny

89 VÚA – VHA, f. MNO 1947-oddělení velitelství péchoty, HSVO, IV. a VI. odboru, k. 32, sign. 5/15/13, Zpráva o situaci band UPA a provedených protiopatřeních na Slovensku ke dni 8. 7. 1947, část II.

90 *Litopys UPA*, č. 33, Zvit z propahandyvneho rejdu na Slovaččynu..., s. 613–627; HALASA, Vasyl': *Naše žyttja i borot'ba*, s. 84–86; ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6273, Činnost Banderovců na území ČSR. Zpráva z 25. 4. 1946.

91 HALASA, Vasyl': *Naše žyttja i borot'ba*, s. 84. Pro text některých letáků viz ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6273, Odpis letáku z 18. 4. 1946. Ve zkratce obsahovaly informace o bolševickém teroru v Polsku a SSSR, varování pro český a slovenský národ před bolševizací země, výzvu ke spolupráci s UPA a upozornění, že povstalci na Slovensko přišli šířit „slova pravdy“ a že nepřišli vraždit. Samotný dopis prezidentu Benešovi obsahoval zdůvodnění příchodu sotní do ČSR, charakteristiku UPA a „slova pravdy“ o sovětském teroru a moskevském imperialismu. Pro český překlad dopisu viz ABS, f. 302, sign. 302-142-6, Vysoce váženému panu presidentu Dr. E. Benešovi (překlad), nedatováno.

92 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 148–149. Pro obsah dopisu viz Tamtéž, s. 170–173. Ve zkratce obsahoval zdůvodnění příchodu jednotek UPA na Slovensko, slib nedopouštění se násilí, šíření pravdy o dění v SSSR a další informace.

93 Vasyl Šyškanynec „Bir“ (25. 12. 1921 – 28. 2. 1948), se narodil v Lavočném ve Lvovské oblasti. Do OUN vstoupil během studií na střední zemědělské škole v Žabím (dnes Vjerchovina). Počátkem roku 1939 vstoupil do Karpatské síče, po likvidaci Karpatské Ukrajiny Maďarskem byl krátce vězněn. Druhou světovou válku strávil v Komanči v řadách Ukrajinské pomocné policie. Byl vyšetřován Gestapem, z vazby se mu podařilo utéct. Při přechodu fronty v druhé polovině roku 1944 vstoupil do UPA, stal se velitelem sotně v kureni Rena. Na jaře 1946 se účastnil rejdu na Slovensko. Často operoval se sotňou Chrina. Jeho sotňa patřila mezi neaktivnější v Polsku, bránila ukrajinské obyvatelstvo před vy-

z Taktické oblasti „Lemko“ v Polsku, přiléhající ke Slovensku.⁹⁴ Se sotněmi pochodovali i příslušníci civilní sítě OUN(b), lépe vyškolení a zkušenější v propagační práci s veřejností. Celkový počet zúčastněných osob nepřesáhl 500. Před započítáním rejdu sotně obdržely instrukce sepsané „Orlanem“, které nařizovaly přísné dodržování kázně, vojenského chování, zákaz páchání jakékoli trestné činnosti a další body.⁹⁵ Vojáci dále obdrželi *Krátké vzkazy pro ty, kteří jdou na rejdu na Slovensko*, patrně též z pera „Orlana“. Otiskl je člen banderovské frakce OUN(b) a po roce 1944 emigrant na Západě Petro Mirčuk a lze se v nich, mimo jiné, dočíst: *Oddíly obléci co možná nejrepresentativněji. [...] Cíl rejdu: demonstrovat náš boj proti bolševickému imperialismu, propagovat naše politické cíle, ideje, fakta bolševického útlaku všech národů, obsah, fakta a rozměry války ukrajinského a dalších národů atd.*

Chování střelců a velitelů: mezi svými bratrskými, ale vojensky a disciplinovanými. K tamnímu obyvatelstvu – kulturní, přátelské, dobré, veselé. [...] Potraviny ve většině kupovat. Ne-li jiná možnost, obrátit se na tamní starosty, aby oni sehnali potraviny pro oddíl nebo aby povolili samosběr. V takovém případě (samosběr) nutno vyjasnit cíle našeho boje. Jestliže střelci shání potraviny sami, nesmí žebrať ani silou rekvírovat. Obyvatelstvu vše vysvětlit tak, aby samo potraviny darovalo. Při tom v každém domě vést naši propagandu. [...]

Bojová taktika: Jakmile vejdem na území cizího státu, jeho úřady, neznajíc, o co se jedná, budou se [s] námi snažit bojovat a vytlačit nás. Abychom paralyzovali a neutralizovali ofenzivu proti nám ze strany tamních úřadů, je nutno okamžitě zahájit masovou vyjasňující akci (letáky, korespondence, mítinky, individuální rozhovory atd.) pod heslem: Přicházíme k Vám ne jako nepřítel, ale jako hosté a přátelé s takovými a takovými cíli.

Je zakázáno bez ohledu na okolnosti útočit na milici, vojsko, obchody atd. nejen tam, kde jsou Češi a Slováci, ale i bolševici (sic). Je zakázáno likvidovat jakékoli typy (myšleni patrně spolupracovníci zpravodajských složek – pozn. aut.) [...]

Po přechodu hranice rozdělit se na malé pohyblivé oddíly, abychom současně pokrývali co nejvíce terénu [...]. Nevést žádné boje. Pokud na nás zaútočí, tehdy se bránit, manévrovat, unikat. Pokud by útočili Češi a Slováci, nejprve (pokud je to možné a nehrozí nebezpečí) vyslat emisara s bílou vlajkou, či jiným způsobem jim dát na vědomí a vyjasnit, že s nimi máme jen přátelské záměry. [...]

Politická propaganda: masově kolportovat naše letáky a literaturu. Masově rozslat dopisy do vlivných intelektuálů (sic), policejních stanic, administrativy apod. Listy posílat poštou (i do Prahy, Bratislavy a jiných větších měst). Připojovat naše

sídlením, útočila proti polským silám, vedla teroristické akce proti úřadům i civilnímu obyvatelstvu. Během akce „Visla“ byl nucen vést intenzivní boje s polskou armádou, sotně utrpěla těžké ztráty. Dne 17. června 1947 ustoupil podle rozkazu do USSR. Část sotně (odříznutí vojáci nebo dezertéři) se probíla do ČSR. Většina padla do zajetí (vzdala se), část dorazila do Bavorska. Šyškanyneć padl v boji se sovětskými silami v Majdanských lesích v rájónu obcí Myta, Rosochač a Bahnuvate.

94 *Litopys UPA*, č. 33, Zvit z propahandyvnoho rejdu po Slovaččyni..., s. 592–627.

95 Pro plné znění viz ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Rozkaz veliteli Mironovi k provedení propagačního rejdu na Slovensko, s. 548–555.

letáky a brožury s krátkým doplněním, s jakými cíli jsme přišli a kdo ten dopis posílá. [...] Ve vesnicích, jakými procházíme, malovat asfaltem a barvou (nebo na papír) na zdech, vitrínách atd. naše hesla. [...] Krom toho pořádat na vsích mítinky, setkání, přátelské rozmluvy, zpívat naše revoluční písně po všech vesnicích a domech, kde se vyskytneme. [...]

Nezavádět řeč na téma Zakarpatí (míněna Podkarpatská Rus – Zakarpatská Ukrajina – pozn. aut.). Pokud se na to téma místní sami zeptají – odpovědět: Bojujeme za vznik samostatné sjednocené svobodné Ukrajiny, a teritoriální spory naše vláda s okolními státy vyřeší mírovou cestou, pokud by jistá část Ukrajinců žila v hranicích ČSR, to není nic nepřijemného, protože budou mít rovná práva a svobody všestranného rozvoje atd. (představovat fakta vzájemných přátelských vztahů mezi našimi národy)...⁹⁶

Československé ani polské zpravodajství přípravy k rejdu nepostřehlo. Zajištění hranice, oslabené demobilizací posledního ročníku zálohy, tak nebylo na podobnou akci připraveno.⁹⁷ Lze však předpokládat, že i kdyby na hranicích stála skupina ZPÚ v plné síle, nemohla by proti vpádu UPA efektivně zakročit vzhledem k náročnosti terénu, nedostatečné motorizaci, výzbroji, logistice a kvůli dalším faktorům.

Určené sotně překročily čs. hranice v noci 6. dubna 1946 mezi Jasielom a Haburou, severně od Medzilaborců, a rozešly se do určených směrů. Sotňa „Myrona“ urazila na území ČSR 311 km a navštívila 49 sídel v 7 okresech (Medzilaborce, Gíraltovec, Bardějov, Sabinov, Prešov, Vranov nad Topľou a Stropkov). Postoj civilistů k partyzánům velitel hodnotil zpočátku jako rezervovaný a nedůvěřivý. Považoval jej za důsledek vpádů kriminálních skupin z Polska koncem roku 1945 (charakterizovaných jako „rabující bolševičtí partyzáni“). V průběhu rejdu však Slováci samovolně Ukrajince začali vítat a přijímat pozitivně. Vyložení jej překvapilo, že civilisté partyzány sami od sebe informovali o pohybech československé armády a NB. Ve vsích, kde UPA rejdovala již předchozí rok, měli být vítáni. „Myron“ hodnotil situaci na Slovensku slovy, že „(po příchodu na Slovensko) nechtěli jsme věřit, že je na světě ještě kousek místa, kde je možno v míru žít“. Při jedné příležitosti dokonce pomáhali likvidovat požár. Poškozenému hospodáři údajně „Myron“ věnoval 500 Kčs. V lidovém podání měla částka dosáhnout až 50 000 Kčs. „Myron“ postup svého oddílu konzultoval s velitelem druhé sotně „Karmeljukem“. Zpět do Polska se vrátil kolem 20. dubna.⁹⁸

Sotňa „Karmeljuk“ vyrazila z Jasiela 6. dubna na Driečnou, severozápadně od Medzilaborců. Ve Vladiči se rozdělila na samostatně postupující čtyry, aby pokryla více terénu. Držely se však nedaleko sebe. Dne 15. dubna 1946 se dostala pod palbu jednotky „Otto“ a čtyry obrněných aut při překonávání řeky Laborec u Humenného – 3 vojáci se odloučili, 2 byli lehce raněni. Sotňa dále přišla o 2 zastřelené koně.

96 MIRČUK, Petro: *Ukrajins'ka povstans'ka armija 1942–1952. Dokumenty ta materialy*, s. 250–252.

97 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 74.

98 *Litopys UPA*, č. 33, Zvit z propahandyvnoho rejdu po Slovaččyni..., s. 592–606.

Michal Šmigel uvádí ještě 1 zajatého povstalice. Mimo několika dalších menších přestřelk za celý rejd k žádným dalším střetům nedošlo.⁹⁹ O čtyři dny později, 19. dubna, tábořil „Karmeljuk“ u Vyšné Jablonky. V tomto prostoru se následujícího dne vrátil zpět do Polska. Druhá četa do Polska přešla již 19. dubna u nedalekých Világů (dnes Svetlice). Sotňa rejdovala okresy Humenné, Medzilaborce, Svidník, Gíraltovcé, Vranov nad Topľou, Stropkov a Snina. Ani v tomto případě slovenské obyvatelstvo nevykazovalo větší obavy. V Nemcovcích, jihozápadně od Gíraltovců, místní osádka NB partyzány pozvala na posezení v hospodě. Podobná situace se opakovala i ve Vyšné Jablonce.¹⁰⁰

Sotňa „Bir“ dostala rozkaz pochodovat přes okresy Medzilaborce, Humenné, Vranov nad Topľou, Gíraltovcé a Stropkov. Na Slovensku měla strávit 13 dní, navštívila 31 sídel. Hranici překročila mezi Ľupkovem a Palotou. Po vsích rozdávala literaturu a pokusila se ji poslat i mezi městskou inteligenci (např. lékařům, notářům, velitelům armády, NB apod.). Její operační prostor se částečně překrýval s dosahem sotni „Karmeljuk“. Území ČSR „Bir“ opustil 22. dubna, čímž druhý propagační rejd UPA na Slovensko skončil.¹⁰¹ Slovenské obyvatelstvo se po prvních ostyších postavilo k příchodu UPA relativně pozitivně. Povstalci zaznamenali projevy spontánního antikomunismu Slováků. Příležitostně byli vyzýváni k násilnému zakročení proti členům KSS, což s poukazem na rozkazy odmítali. Některé obce měly „netrpělivě očekávat jejich příchod“. Vyskytly se případy vítání partyzánů, darování potravin a jiných věcí. Dokonce docházelo mezi ukrajinskými vojáky a slovenskou NB k „družbě“, čti společné zábavě apod.¹⁰²

Povstalci splnili své zadání, distribuovali značné množství tištěného materiálu, provedli desítky besed s obyvatelstvem, na lokální úrovni zvýšili prestiž UPA a také lokálně patrně ovlivnili volby do Ústavodárného shromáždění ČSR.¹⁰³ Co se chování dotčeného civilního obyvatelstva týče, velitelství „Ruka“ na podzim 1946 konstatovalo, že: *Před příchodem voj[enských] jednotek na vých[odní] Slovensko a v době, kdy se skupiny UPA pohybovaly na našem území, bylo dosti obyvatelstva příznivě na-*

99 ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 159–161.

100 ABS, f. 307, sign. 307-77-5, Protokol o výpovědi sepsaný s Romanem Hrobelským 11. 1. 1948, s. 9–10.

101 *Litopys UPA*, č. 33, Zvit z propahandyvneho rejdu na Slovačnyu..., s. 613–627.

102 Tamtéž, s. 588–627. Srov. ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6273, Príslušníci UPA /Benderovci/ na vých. štátu – situácia a prehľad činnosti z 19. 4. 1946; Tamtéž, f. 302, sign. 302-591-2, Slovenské obyvatelstvo – napomáhání banderovcům, nedatováno.

103 Nelze objektivně určit, do jaké míry rejd UPA ovlivnil výsledky voleb v postižené oblasti. V Jatrovyč se domnívá, že aktivity UPA na jaře 1946 významně ovlivnily volby ve prospěch Demokratické strany, nicméně nezážil další aspekty problematiky, např. socio-kulturní, náboženské, ekonomické a další. Faktem sice zůstává, že na východním Slovensku komunisté obdrželi relativně méně hlasů než procentuálně za celé Slovensko, ale v příhraničních okresech severovýchodu, které sousedily s operačním prostorem UPA a v nichž Ukrajinci rejdovali nejčastěji, KSS obdržela průměrně až nadprůměrně hlasů. Nejslabší podporu na východě komunisté získali v jihovýchodních okresech v okolí Košic, kam ovšem informace o činnosti UPA mohly dojít pouze ve zřádkách. Srov. V'JATRO-VYČ, Volodymyr: *Rejdy UPA terenamy Českoslovaččyny*; ONDRÁK, Vlastimil: Politické pozadí „Akce B“ v Československu v roce 1947. In: ŠMIGEL, Michal (ed.): *Ozbrojený protikomunistický odpor v krajinách strednej a východnej Európy (1944 – 1953)*. Belianum, Banská Bystrica 2019, s. 347–354.

*kloněno bandám, neboť tyto dle jejich názoru nikomu neublížily (sic). Současně působily bandy na obyvatelstvo propagačně, že bude opět obnoven Slovenský stát, a že se budou míti dobře. Toto posuzování band bylo také mezi mužstvem voj. jednotek slovenských, které nedělalo rozdílu mezi AK a UPA a obě složky považovalo mylně za národní polské bojovníky a podle zpráv soudím, že vcelku s nimi sympatizovalo.*¹⁰⁴

Na západní Slovensko a do českých zemí však o rejdu dolehly jen zkažky. Teze některých účastníků, „že se o ukrajinských partyzánech mluvilo v každém koutě ČSR“, je nutno označit za přehnané.¹⁰⁵ Rejd probíhal analogicky jako v roce 1945. Po obsazení stanice NB a MNV a přednášce na návsi následovala „propagace“ v jednotlivých domech, kde vojáci UPA vysvětlovali cíle svého boje, rozdávali literaturu, směřovali předměty a žádali stravu. V obchodech za zakoupený materiál platili penězi v různých měnách.¹⁰⁶

Celá akce byla opět provázána různými dezinformacemi a mýty typu: že se Ukrajinci chystají osvobodit v té době souzeného bývalého prezidenta Slovenského štátu Jozefa Tisa, že přišli obsadit Slovensko, vraždí komunisty, rejdují do Německa, docházelo k jejich záměnám za vlasovce apod.¹⁰⁷ Stejně tak lze označit za nepodložené dezinformace pozdější tvrzení některých pramenů a československých historiků o tom, že podobně jako roku 1945 se sotně UPA uchýlily do ČSR před pronásledováním polskými silami, dopouštěly se násilné trestné činnosti a následně utekly před ofenzivou čs. armády.¹⁰⁸ Zajímavé je, že se tito autoři nepodivovali nad tím, proč a jak se vůbec sotně mohly vrátit zpět do Polska, když odtamtud musely uprchnout na Slovensko.

V březnu 1946 odd. OBZ v Humenném vypracovalo zprávu, v níž vcelku jasně a střízlivě zhodnotilo možnosti další existence polského a ukrajinského odboje v Polsku a realisticky předpokládalo jejich likvidaci v brzké době.¹⁰⁹ Tento všeobecně rozšířený předpoklad sdílený s polskými orgány se podepsal na připravenosti čs. sil v pohraničí. Jednotky ZPÚ neměly dostatek spojovacích a dopravních prostředků (pokud vůbec nějaké měly), byly roztaženy na příliš dlouhé frontě. Útvary nedisponovaly plnými stavy a jejich morálka zůstávala setrvale nízká. Zajištění hranice tak bylo velmi slabé, místy neexistující. Zprávy o proniknutí sotní UPA do ČSR dorazily na velitelství se zpožděním 8. dubna 1946 a navíc opět působily zmatečně. Československá strana na vpád evidentně nebyla připravena, patrně i v důsledku absence

104 *VÚA - VHA*, f. MNO 1946, k. 28, č. j. 32/5/1-202, Zpráva o použití jednotek velitelství „Ruka“ na východním Slovensku, nedatováno.

105 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Poznámky providnyka „Vadyrna“ k propagačnímu rejdu na Slovensko, s. 578–581.

106 Pro detailní instrukce k rejdu viz Tamtéž, Instrukce k provedení propagačního rejdu na Slovensko, s. 582–601.

107 *Litopys UPA*, č. 33, Zvit z propahandyvnoho rejdu na Slovaččynu..., s. 619.

108 *ABS*, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6273, Příslušníci UPA (Benderovci) na vých. štátu – situácia a prehľad činnosti z 19. apríla 1946; DRŠKA, Pavel: *První boje s banderovci*, s. 100–102; FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 71–91.

109 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Situačne hlásenie ku dňu 1. 3. 1946, s. 381–405.

alespoň zpravodajské spolupráce s polskými orgány. Paradoxně tento stav konstatoval tři dny po začátku rejdu 9. dubna 1946 náčelník Oblastní správy OBZ v Prešově pplk. Pavol Marcely, který patrně ještě nedostal informace o přítomnosti UPA:

[...] Z celkovej činnosti UPA a na základe dôverných zpráv treba rátať s následovnými úmyslami UPA voči ČSR:

1.) Nastane zvýšená aktivita bánd UPA proti ČSR armáde a v pohraničí vôbec. [...]

3.) V prípade tlaku viacerých poľských alebo ruských divízií (dnešný stav na poľskej Ukrajine [Zakerzoní] nie je mysliteľný a udržiteľný) dostaly bandy UPA rozkaz prekročiť hranice ČSR a najbližšou okľukou vrátiť sa späť. [...]

Na základe týchto fakt a skutočností je treba položiť si otázku, či za danej situácie jednotiek ZPÚ, ich početného stavu, výzbroja a výstroja, nevybudovania obrany do hĺbky, nevybudovania obrany dedín, nepripravenosti k boju, bez žiadneho zamínovania a zadrôtovania pohraničných horských prechodov, rozprsknutia (sic) jednotiek po 25–50. tich chlapoch, po obciach 12–15 km od seba vzdialených, zlahčovania hroziaceho nebezpečenstva niektorými veliteľmi mohli by naše jednotky zaistiť a uhájiť pohraničné územie ČSR a bezpečnosť civilného obyvateľstva proti silným, dobre ozbrojeným bandám UPA, ktoré prepádajú v sile 200–800 chlapov.

Naše jednotky pri skupine ZPÚ de facto obranu improvizujú. Žijú a udržiujú sa len tým, že doteraz bandy UPA hŕfnie neprekračovali naše hranice, bojové prepádové akcie proti nám nepodnikali. [...]

Je treba si jasne uvedomiť nebezpečie, ktoré nám s tejto strany hrozí a ihneď začať so skutočnou prípravou a budovaním obrany pohraničných krajov východného Slovenska. Nie je predsa mysliteľné, aby 25–50 ľudí na jednej obci nepripravených k obrane mohlo s úspechom čeliť 5–8násobnému nepriateľovi ozbrojenému po zuby, ktorý má možnosť soslupenia síl podľa daného prepádového úkolu, presne zisteného početného stavu a výzbroju napadnutej jednotky.¹¹⁰

Teprve 14. dubna velení rozhodlo o zřízení nové operační skupiny „Ocel“ (rozdělené na podskupiny „Hliník“, „Zlato“ a „Železo“) pod velením plk. gšt. Jana Heřmana. Československá vláda nařídila 16. dubna armádě ohrožené území „vyčistit“ a do dvou týdnů zajistit hranici. FS a NB byly opět podřízeny vojenskému velení. Dne 21. dubna se na východ přesunulo celkem 14 praporů vojska od 2., 9. a 10. pěší divize, 4. rychlé divize a 2 samopalné prapory z Čech a Moravy, dále prapor lehkých tanků, dělostřelectvo, rota obrněných aut, bojová letka a další posilové jednotky.¹¹¹

Celková síla nasazených útvarů činila více než 5000 mužů s 25 tanky, děly, minometry několika obrněnými automobily a průzkumnými letadly.¹¹² Většina jednotek pocházela ze Slovenska a měla slovenské mužstvo. Do výchozích pozic východně od linie Prešov – Košice se útvary přesouvaly od 18. dubna. Protipartyzánská operace „Široké hrábě“ začala 21. dubna, tedy den předtím, než poslední sotňa UPA

110 ABS, f. 307, sign. 307-99-4, Poznatky o UPA – hlásenie z 9. 4. 1946.

111 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 74–77.

112 ABS, f. 307, sign. 307-60-2, Situácia k 22. IV. 1946 o 20:00 hod.

opustila ČSR. Armáda tak udeřila do prázdna, čímž se přijatá bezpečnostní opatření a vojenské operace staly bezpředmětnými. V květnu převzala zajištění severovýchodní hranice opět skupina ZPÚ, nově pod krycím názvem „Ocel“ s podskupinou „Ruka“ na západě.

Všechna hlášení o činnosti UPA opět konstatovala slušné chování povstalců a absenci násilí. Analogické hodnocení lze nalézt i v polských pramenech.¹¹³ Ve zprávě ministerstva veřejné bezpečnosti (Ministerstwo bezpieczeństwa publicznego) o činnosti UPA v ČSR náčelník 2. oddělení pplk. Burgin informoval, že: *Jednotky UPA operují na území ČSR s politicko-diverzními úkoly. Ještě před překročením hranice členové UPA obdrželi instrukce, že vyrazí na území Slovenska, aby tamnímu obyvatelstvu ukázali, že UPA není neorganizovanou bandou, jak se povídá, ale pevně organizovanou jednotkou, která bojuje proti komunistům a Židům (sic) za svobodnou demokratickou Ukrajinu.*

Bylo jim zakázáno válčit s českými jednotkami. V případě útoku z české (sic) strany mají rozkazy ustoupit. Rovněž bylo zakázáno terorizovat a rabovat civilní obyvatelstvo. [...]

Během svého pobytu na území ČSR agitátoři UPA pořádali demonstrace a přednášky obyvatelstvu, na kterých manifestovali své snahy osvobodit ukrajinský národ zpod útisku. Jejich němečtí velitelé (sic) nevystupovali. Rovněž rozhazovali letáky, jejichž obsah je namířen proti SSSR, Polsku a ČSR, v kterých vychvalují tisovský režim (sic) a slibují pomoc západních států v obraně ukrajinského a slovenského národa.¹¹⁴

Podobné závěry konstatovala i závěrečná zpráva OBZ, podepsaná spolupracovníky sovětských zpravodajských složek Bedřichem Reicinem a Karlem Vašem, přestože jinak obsahuje řadu jiných dezinformací. Zároveň upozorňuje na nedostatečný výcvik a kázeň (zejména českého mužstva).¹¹⁵ Fakt, že UPA pro čs. jednotky stejně jako v roce 1945 neznamenal větší nebezpečí, vyplýval např. z toho, že

113 Srov. ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6273, Příslušníci UPA (Benderovci) na vých. štátu – situácia a prehľad činnosti z 19. apríla 1946; ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 148–150; IPN, sign. Bu 0296/27/t. 3, Działalności Banderowców w CSR, informace z 17. 6. 1946; MISŁO, Eugeniusz: *Akcja „Wisła“. Dokumenty i materiały*, s. 632–643, zejména dokument *Sprawozdanie Delegatury MBP [ministerstwo bezpieczeństwa publicznego] przy Grupie operacyjnej „Wisła“ za okres od dnia 15 maja do 22 maja 1947 r.*, s. 637–638.

114 IPN, sign. Bu 0296/27/t. 3, Działalności Banderowców w CSR, informace z 17. 6. 1946.

115 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6273, Činnost Banderovců na území ČSR, Zpráva z 25. 4. 1946 a Tamtéž, č. j. 6484, Zprávy „Ocel-9“ – predloženie z 18. 5. 1946. Dezinformace se týkaly např. výzvy ke vstupu do UPA (naopak to byli sami velitelé UPA, kteří zejména mladé dobrodruhy museli odmítat), verbování slovenských bílých partyzánů (ti na východním Slovensku neoperovali), „prchalovců“ neboli přívrženců generála Prchaly (termín nekonzistentní a ve většině případů označující osoby v emigraci) a místních Ukrajinců. Tyto snahy sovětských agentů v OBZ směřovaly k vytvoření konstrukce rozvětvené podzemní „protistátní“ organizace v ČSR ze všech možných „reakčních kruhů“, řízené ze zahraničí „anglickými a americkými úřady“, jež bylo možno využít k politické i fyzické likvidaci reálných, hypotetických i smyšlených oponentů, případně jako příslovečný „klacek“ na kohokoliv vyjadřujícího nesouhlas s politikou KSČ/KSS. Pro existenci takových organizací však neexistovaly žádné důkazy. Ani to po únoru 1948 nebránilo státobezpečnostním orgánům vyšetřovat, zatýkat, týrat a předávat soudům stovky osob „podezřelých“ z participace na činnosti těchto „skupin“.

některé stanice FS a NB výskyt UPA nehlásily a jejich posádky s Ukrajinci obchodovaly. Dokonce se měl vyskytnout i případ, kdy příslušníci NB dva členy OUN(b) odvezli před blížící se vojenskou hlídkou na služebních motocyklech.¹¹⁶

Druhý propagační rejd na Slovensko sice vrhl nepříznivé světlo na československé úřady a na jejich schopnost zajistit hranice státu, zrovna tak ale i na polskou stranu, která první nedokázala zajistit klid na svém území. Rejd se tak projevil, mimo jiné, i navázáním pro UPA nechtěné, a doposud v důsledku územních sporů velmi omezené, spolupráce československých a polských orgánů proti kriminalitě v pohraničí a proti partyzánům. Uklidnění československo-polských územních sporů a snaha polské vlády pacifikovat odpor tak vedly ke zlepšení vzájemných vztahů a navázání kontaktů ve vojenské a zpravodajské oblasti. První jednání se uskutečnilo 26. dubna 1946 na státní hranici u Dukly, tedy až po konci rejdu. Velitel skupiny „Ocel“ plk. gšt. Jan Heřman měl vyjádřit nesouhlas s polskými plány na likvidaci UPA, jež spočívaly ve vytlačení sotní do ČSR a SSSR, jinými slovy z polského vnitřního problému by operace učinila problém československý.¹¹⁷ Tyto obavy však byly liché. Hned následujícího dne navázal plk. Heřman kontakt s gen. Gagonem (Gagenem?) v Užhorodě a shodl se s ním na tom, že v dané chvíli Polsko nedisponovalo silami nutnými pro vedení intenzivních operací proti protirežimním skupinám na východě země a rozsáhlou akci zde tedy nebylo schopno provést.¹¹⁸ Dne 6. května byla v Těšíně podepsána dohoda o společných operacích na hranicích, navázání telefonního spojení na Dukle a výměně styčných důstojníků u čs. velitelství „Ocel“ a polské operační skupiny „Rzeszów“ (za Polsko mjr. Jan Konieczny, za ČSR škt. Josef Musil). Styčného důstojníka vyslala i Rudá armáda z Užhorodu.¹¹⁹

Po konci rejdu zavládl na hranici relativní klid. Sotně UPA v její těsné blízkosti neoperovaly, stejně jako dříve byla narušována zejména pašeráky a skupinami s různým zázemím, příležitostně i menšími oddíly UPA. Dne 5. května došlo k přestřelce s neznámou skupinou v vrchu Borsuk, patrně východně od Runiny, kde padl jeden československý voják.¹²⁰ Další voják padl u Runiny 2. června.¹²¹ Zesílená přítomnost čs. armády v pohraničí vydržela do července 1946, kdy vzhledem k absenci výskytu partyzánů začaly být jednotky stahovány k domovským útvarům. Polské síly mezitím prováděly deportace rusínského/lemkovského-ukrajinského obyvatelstva z pohraničí. To často využívalo území ČSR k úkrytu před vysídlením, podobně jako v roce 1945, ovšem nyní v podstatě na každodenní bázi a v daleko větších počtech.

116 Srov. ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1945/taj., č. j. 2406, Banderovské tlupy na Slovensku – přehľad za mesiac september 1945 a Tamtéž, č. j. 2423, Zprávy o situaci na území VO 4, nedatováno. Také ABS, f. 302, sign. 302-591-2, Slovenské obyvatelstvo – napomáhání banderovcům, nedatováno.

117 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj. č. j. 6389, Úřední záznam spísaný dňa 26. 4. 1946.

118 VÚA – VHA, f. MNO 1946, k. 9, č. j. 2062/dův., Banderovci – společná akce polsko-sovětsko-československá – jednání, Zpráva z 30. 4. 1946.

119 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 79–80; dále ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6459, Česko-polské jednání v Těšíně, Zpráva ze 17. 5. 1946.

120 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6393, Správy o bandách UPA – hlásenie z 8. 5. 1946.

121 Tamtéž, č. j. 6661, Ozbrojené tlupy na Slovensku, Situačná správa za mesiac máj 1946, 4. 6. 1946.

Československé jednotky dle platných mezistátních dohod utečence shromažďovaly a předávaly polským orgánům. Během května do ČSR uprchlo patrně více než 5000 Lemků i s movitým majetkem a dobytkem. Do Polska se odmítali vrátit s tím, že je tam čeká pouze smrt z rukou polských vládních sil. Československá strana měla jen omezené možnosti k řešení situace. Z politických důvodů (strategické vztahy s Polskem a SSSR) nemohla utečence označit za politické uprchlíky a poskytnout jim patřičný status, stejně tak jim nemohla hromadně udělit československé státní občanství, nehledě na fakt, že na takovém řešení stát ani neměl zájem. Československé a polské orgány nakonec uzavřely dohodu a uprchlíci byli pod vojenským dohledem donuceni vrátit se jako polští státní občané do Polska, aby následně putovali v dobytčích vagoněch do SSSR, nebo na jaře 1947 v rámci akce „Wisła“ na tzv. „ziemie odzyskane“, jež byly k Polsku připojeny po druhé světové válce.¹²² Tragédií těchto horalů bylo, že s vojensko-politickými důvody, které vedly k jejich násilným deportacím a vykořenění, neměli takřka nic společného. Polský i ukrajinský odboj se na jejich zemi usadil bez jejich vědomí, většina je intenzivně nepodporovala (respektive se o politiku vůbec nezajímala vzhledem k všeobecné chudobě a zaostalosti), a pokud, tak až po prvních násilných akcích komunistického režimu. Pozorovateli těchto procesů byla příbuzná etnika žijící podél slovenské strany hranice, jež měla to štěstí, že ukrajinská/rusínská otázka v ČSR, resp. na Slovensku nebyla z národnostního a politického hlediska palčivá a obecně neexistoval zájem o plošné represe rusínského obyvatelstva, ani jeho diskriminaci či přímo likvidaci, byť StB po roce 1948 aktivity v tomto směru vyvíjela.¹²³

Zpravodajství OBZ v dané době vyprodukovalo další fantastické dezinformace. Např. v situačním hlášení za květen 1946 se lze dočíst, že UPA v Polsku byla inten-

122 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6519, Odsun polských uprchlíků z vých. Slovenska, Zpráva z 22. 5. 1946; ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, s. 178–183. Pro více informací k problematice emigrace Lemků a Bojků do ČSR včetně jejich osudu v Polsku viz ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku*, kapitola *Lemkovskí utečenci na Slovensku (1945 – 1946)*, s. 177–191. Akce „Wisła“ byla vojenská operace provedená polskou armádou v době od jara do podzimu 1947. Její deklarovaný cíl spočíval v likvidaci jednotek UPA ve východní části země, reálně však směřovala k vyřešení rusínské/ukrajinské otázky v Polsku formou likvidace komunit těchto menšin, deportací a roztroušením obyvatel mezi Poláky na severu a západě země a jejich násilnou asimilací v čisté polském prostředí, a to bez ohledu na to, zda se jednalo o obyvatelstvo sympatizující s UPA, jemu nepřátelské, příslušníky bezpečnostních sborů, státních zaměstnanců, či dokonce členů PPR (Polska partia robotnicza) a veteránů polské či Rudé armády z 2. světové války. Přířímým důsledkem akce byl rejď některých polských sotní UPA na západ v roce 1947 a odchod zbylých do SSSR. Motivace, výsledky a další parametry akce „Wisła“ jsou dodnes předmětem debat mezi historiky v Polsku i na Ukrajině. Viz např. MISIŁO, Eugeniusz: *Akcja „Wisła“. Dokumenty i materiały*; PISULIŃSKI, Jan: *Akcja specjalna „Wisła“*.

123 K problematice ukrajinské/rusínské otázky na Slovensku v poválečných letech viz GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav: *Ukrajinská menšina na Slovensku ako objekt a subjekt politiky II (1945 – 1953)*. UNIVERSUM-EU – Spoločenskovedný ústav SAV, Prešov – Košice 2014. K problematice migrace, resp. útěku Ukrajinců z Polska na Slovensko v letech 1945 a 1946 viz FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945–1948*. Academia – Historický ústav AV ČR, Praha 2020, s. 376–391. Aktivity StB ve vztahu k ukrajinskému exilu a zejména obyvatel ČSR ukrajinské národnosti budou předmětem další studie autora.

zivně podporována ze zahraničí skupinou gen. Władysława Anderse,¹²⁴ dále zpráva hovořila o případech zběhnutí čs. vojáků k UPA, které jsou však krajně nepravděpodobné.¹²⁵ Dezinformace OBZ převzal ve své práci i Jan Fiala.¹²⁶ Počátkem června 1946 bylo na Slovensku postupně zajištěno 5 ukrajinských partyzánů. Ve všech případech se jednalo o dezertéry. Čs. strana je všechny vydala polským orgánům.¹²⁷ Dne 21. června měli do zajetí padnout další 3 Ukrajinci a 1 Polák.¹²⁸ Žádný z těchto mužů nebyl zajat v boji. Zajatci z řad polských Ukrajinců a UPA se vyskytovali i později, jak dokládají různé situační zprávy. Nebyly však nalezeny žádné protokoly o jejich výpovědích ani bližší informace, o jaké osoby se jednalo.

V létě 1946 po konci vysídlovacích operací na druhé straně hranice byla skupina ZPÚ „Ocel“ reorganizována, přejmenována na „Teplice“ a postupně zredukována na necelých 4000 mužů.¹²⁹ K 9. září byli odvoláni i styční důstojníci, neboť v pohraničí v důsledku deportací zavládl zdánlivý klid.¹³⁰ Styk a výměna informací nadále pokračovaly pouze skrz předem domluvená setkání důstojníků na hranici. Lze je doložit do září 1946. Dne 23. září se konala po pravidelném setkání společná demonstrativní jízda jedenácti obrněných aut čs. jednotky „Oldrich“ s polskou pěchotou do posádky v Cisné.¹³¹ Pokoj v pohraničním pásmu příležitostně narušovaly různé pašerácké a ozbrojené skupiny včetně UPA. Dále do vnitrozemí ČSR však nepronikaly, z pohraničí se stahovaly dříve, než na jejich přítomnost mohla armáda reagovat, resp. často ani nebyla zaznamenána. Opět se však jednalo o stav dočasný, kdy československé a polské orgány situaci podcenily, a jednotky UPA tak v roce

124 Tzv. Andersova armáda byla vytvořena z polských zajatců a občanů v SSSR po německé agresi v červnu 1941. V důsledku rozsáhlých sporů mezi polskou exilovou vládou v Londýně a Moskvou Britové zformované jednotky i civilisty transportovali do Íránu. Polští vojáci následně bojovali na Středním východě a v Itálii. Anders po válce zůstal v emigraci a podílel se na politických aktivitách exilu. Chiméra „armády gen. Anderse“ podobně jako „Prchalova armáda“ v ČSR patřila mezi „oblíbená“ propagandistická témata komunistických režimů v obou státech.

125 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6661, Ozbrojené tlupy na Slovensku, situační správa za mesiac máj 1946, 4. 6. 1946.

126 Jan Fiala mimo jiné tvrdil, že vpád UPA na území ČSR byl koordinován s „protičeskoslovenskými skupinami v emigraci“ a „ve spojení s podzemím na domácí půdě“. Další nesmyslné tvrzení spočívá v údajném odhalení „podzemní skupiny ukrajinských nacionalistů provádějící špionáž v Praze“. Stejně tak je nutno odmítnout tezi o „úspěšných bojích čs. armády s banderovci“, a to zkrátka proto, že došlo pouze k několika bezvýznamným přestřelkám. Viz FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 71–73.

127 Vasil Kostyč, Petro Šarak, Vasil Honca, Mykola Majkovyč a Mychajlo Kadelak. Všichni patřili mezi novobrance sotně „Didyka“ (později „Brodyče“) a dezertovali. Viz ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6888, Úradné záznamy – predloha. Správa z 3. júla 1946.

128 K této události se podařilo nalézt pouze jeden dochovaný výpis z protokolu. Dle něj se jednalo o Ivana Tkače (sotňa „Didyk“, poté civilní síť – dezertér), Ivana Savčaka (sotňa „Burič“, účastník prvního rejdů na Slovensko – údajně propuštěný z UPA) a Demetera Holovčaka (velitel roje v sotni „Didyka“ – dezertér). V případě Poláka se mělo jednat o Bolesława Gazdalského, kterému údajně hrozila smrt ze strany AK-WiN. Viz ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6839, Prislušníci UPA – výsluchy – predloženie, Správa z 28. júna 1946.

129 Struktura skupiny ZPÚ Teplice je obsahem přílohy č. 7.

130 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, Úvodní kapitola, s. 81–82; dále ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 9408, Odchod styčných důstojníků od velitelství Teplice, Správa z 9. septembra 1946.

131 ABS, f. ZSGŠ, část 2. odd. h. š., roč. 1946/dův., č. j. 5842, Prekročenie štátnej hranice voj. jednotkou – hlásenie, Správa z 5. októbra 1946.

1947 znovu všechny aktéry překvapily novým dějstvím. Skutečnost, že UPA v příhraničí nebyla navzdory tvrzení polských míst zlikvidována, si uvědomovalo jak velitelství „Teplíce“, tak rozvědka hlavního štábu československé armády (2. oddělení hlavního štábu), která k celkové zprávě o Polsku za rok 1946 připojila domněnku, že polské a ukrajinské podzemí se nepodaří zlikvidovat ani v roce 1947, mimo jiné i díky údajné, avšak nikdy nerealizované „anglo-americké letecké pomoci“.¹³²

Zkušenosti z nasazení na východě shrnul velitel plk. Jan Heřman v elaborátu *Boj proti bandám*. Konstatoval, že pro úspěšné stíhání a likvidování partyzánských skupin je nutno tvořit pouze lehká postavení zábran, mající průzkumnou a výstražnou úlohu, neboť statické linie v náročném terénu spotřebovávají přílišné množství jednotek a materiálu, jsou snadno zjištělné, tedy se jim „bandy“ vyhýbají. Jednotky tak stojí v nečinnosti vedoucí k demoralizaci. Likvidaci musí provádět útvary početně silnější a mobilnější než partyzánské útvary za pomoci silných mobilních záloh. Všechny síly musí být vycvičené a fyzicky připravené na rychlé dlouhé přesuny a intenzivní stíhání. Zavrhl nasazení letectva, dělostřelectva a obrněných sil, nevhodných v těchto nekonvenčních bojích v náročném lesnatém horském terénu. Za nezbytnou považoval spolupráci civilního obyvatelstva, „politicky vzdělaného a uvědomělého“.¹³³ Z tónu textu je patrné, že autor chápal příčiny neúspěchů „bojů“ s UPA v letech 1945 a 1946, které spočívaly zejména v materiálních a lidských parametrech a nebylo možno je odstranit ze dne na den. Stejně tak si patrně uvědomoval, že důkladné zajištění celého ohroženého úseku hranice nebylo v ekonomických ani vojenských možnostech ČSR v prvních letech po konci 2. světové války. Zároveň nutno dodat, že elaborát nebyl patřičně vytěžen a poučení z něj vyplývající nenalezla do léta 1947 mnoho uplatnění. Závěry z pozdějších bojů s UPA v letech 1947 a 1948 zněly velmi podobně a je nesporné, že kdyby politické vedení státu a velení bezpečnostních složek lépe naložily s poznatky plk. Heřmana, následné boje s UPA v roce 1947 mohly pro čs. armádu dopadnout mnohem pozitivněji. Nutno podotknout, že výsledky dle mínění velitelského sboru byly toho roku přinejlepším tristní.¹³⁴

Závěr

Propagační rejdy UPA na Slovensko v letech 1945 a 1946 představují jednu ze světových epizod z dějin ukrajinského národněosvobozeneckého hnutí pod hlavičkou OUN. Tyto akce nebyly provázeny násilím a sloužily výhradně k propagačnímu

132 Tamtéž, roč. 1946/taj., č. j. 9584, Pracovní schůzka, dne 8. 8. 1946 – hlášení; Tamtéž, č. j. 9900, Nynější situace v Polsku, Možný vývoj v Polsku během 3 let (nedatováno, patrně září 1946) a č. j. 9913, Přehled zpráv o Polsku ukončený dne 31. 8. 1946.

133 ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48, *Boj proti bandám*, s. 712–725.

134 Tzv. velký rejď UPA na Západ v roce 1947 je předmětem autorovy tematicky navazující studie. Viz ONDRÁK, Vlastimil: Propagační rejď Ukrajinské povstalecké armády na Západ a Československo. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 19. ABS, Praha 2021, s. 13–77. Více informace k tématu je k nalezení v textech Jana Fialy, Tomáše Řepy a dalších autorů zmíněných v úvodu této studie.

účelu. Měly obyvatelstvo severovýchodního Slovenska, potažmo Československa seznámit s cíli Ukrajinské povstalecké armády a varovat před komunistickou mocí a spojenectvím se SSSR. Očekávání do nich vložená však neodpovídala realitě. Jeden tisíc povstalců při dvou rejdech v délce trvání několika týdnů nemohl reálně ovlivnit veřejné mínění v zemi o třinácti milionech obyvatel příležitostnou návštěvou pouhých několika set vesnic, navíc v nejhudší a od center nejvzdálenější oblasti. Jak dokazují citované prameny, lze jen těžko rozlišovat mezi reálnou činností UPA v pohraničí v době mezi propagačními rejdy a kriminálními aktivitami různých skupin existujících po obou stranách hranice, včetně polských vládních sil. Tato „informační nejistota“ ve spojení s negativním vztahem oficiálních československých míst k ukrajinskému podzemí, o polských a sovětských orgánech nemluvě, s realitou poválečného vývoje a rozložení sil na počátku studené války vytvářely situaci, v níž jakákoli propagační akce OUN(b)/UPA na Slovensku narážela na nepřekonatelné překážky a mimo projevů sympatií lokálních civilistů nemohla na politickém směřování Ukrajiny ani ČSR mnoho změnit. Z politického hlediska je tedy nutno konstatovat nesplnění a nereálnost jejich cílů. Toto tvrzení se týká nejen aktivit UPA v ČSR, ale obecně cílů a plánů protikomunistických hnutí ve střední a východní Evropě, které neměly jinou možnost než doufat v nový konflikt celosvětového rozměru, jehož příchod se jim zdál být v prvních poválečných letech nevyhnutelný.

Neúspěch ukrajinských rejdů do ČSR však byl důsledkem nejen špatného odhadu dalšího vývoje na mezinárodněpolitické scéně, ale také nezájmu a pasivity nekomunistických politiků Československa. Česká nekomunistická politická scéna se děním na severovýchodním Slovensku před rokem 1947 nezabývala v podstatě vůbec a slovenská se ocitla pod silným tlakem komunistů. Právě (česko)slovenští komunisté dokázali využít aktivity UPA, resp. OUN(b) v ČSR při plánovaném převzetí moci ve státě a při pozdější mýtotvorbě „banderovského nebezpečí lidové demokracii“. Dělo se tak až již formou osočování Demokratické strany z kolaborace s „banderovskými fašisty“, tak tlakem na personální změny v bezpečnosti a armádě, jejichž neuspokojivé výsledky v zajištění situace v pohraničí se periodicky opakovaly až do roku 1949. Slovenští demokraté si s tímto tlakem nedokázali poradit a v konečném důsledku přispěl k jejich mocenskému pádu. V tomto ohledu však nelze mluvit o selhání na straně ukrajinské, ale na straně české a slovenské nekomunistické politické scény, nehledající *raison d'être* v aktivitách protikomunistických organizací v Polsku a SSSR, resp. jejich snah o varování před sovětsací ČSR. Argument o „fašistických kolaborantech“ či „pohrobcích války“ zde může těžko obstát vzhledem k tomu, že bylo nemožné jej aplikovat na polskou část odboje. Nutno vyslovit závěr, že paradoxně svými protikomunistickými aktivitami UPA na území ČSR nechtěně přispěla k definitivnímu zařazení země do řady sovětských satelitů, a to tím, že nesprávně odhadla stav politické scény v zemi, poskytovala komunistům záminku k rozpoutání další informační ofenzivy proti svým oponentům, k poukazování na

neutěšený stav bezpečnostních složek (zejména v personální rovině) a (v případě ČSR) údajné zločinnosti UPA, která byla jako pachatel naroubována na většinu násilné kriminality v oblasti rejdu v letech 1945 až 1948. Rozhodujícími se v tomto směru staly události roku 1947, o nichž pojednává výše zmíněná studie autora tohoto textu ve *Sborníku Archivu bezpečnostních složek*, č. 19.

Problematika OUN(b)/UPA dodnes zůstává živým a bolestným tématem, zejména v polské a ukrajinské společnosti. Vojíci UPA spáchali za dobu její existence mnoho válečných zločinů. S ohledem na tento fakt je však nutno konstatovat, že v ČSR se tak nedělo, poněvadž k tomu ukrajinské podzemí nemělo důvody, motivaci ani rozkazy.¹³⁵ Zdejší rusínská/ukrajinská minorita nebyla vystavena obdobným státním represím jako Rusíni/Ukrajinci v Polsku a SSSR, mimo jiné proto, že její populace dosahovala pouze cca 50 000 osob. Jejich politická angažovanost se držela na minimu a ze strany státní moci jim nebyla věnována větší pozornost. Tím nejsou popírány zločiny, které UPA reálně spáchala v tom či onom prostoru, pouze je konstatováno, že politicky motivované masové násilné akce ukrajinských nacionalistů nelze spolehlivě doložit na území ČSR, mimo jiné proto, že politická, ekonomická i národnostní situace v Československu se ve sledovaném období diametrálně lišila od té v Polsku a v SSSR. Zároveň však tento fakt implikuje, že násilí patřilo mezi běžné nástroje reálpolitiky OUN(b), jejíž činitelé je neváhali k prosazení svých cílů a idejí použít, či spíše zneužít.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

f. Zemský odbor bezpečnosti Praha (300)

f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302)

f. Ústředna Státní bezpečnosti (305)

Sbírka písemností útvarů SNB mapující činnost organizace UPA na území Československa v letech 1947–1948 (Banderovci) (307)

f. Zpravodajská zpráva Generálního štábu (ZSGŠ)

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA)

f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (VKPR)

f. Ministerstvo národní obrany (MNO) 1945

f. MNO 1946

f. MNO 1947

¹³⁵ K otázce právní kvalifikace trestné činnosti UPA na území ČSR v letech 1947 a 1948 viz ONDRÁK, Vlastimil: Osudy příslušníků Ukrajinské povstalecké armády a Organizace ukrajinských nacionalistů, internovaných v Československu v průběhu akce B. *Historie a vojenství*, 2022, roč. 71, č. 1, s. 6–27.

Instytut pamięci narodowej (IPN)
sign. Bu 0296/27/t. 3

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)
f. II. sekce
f. Teritoriální odbory Polsko – obyčejné

Národný archív Bratislava
f. Povereníctvo vnútra-bezpečnosť

Štátny archív Košice
f. Krajský výbor Zväzu protifašistických bojovníkov v Košiciach

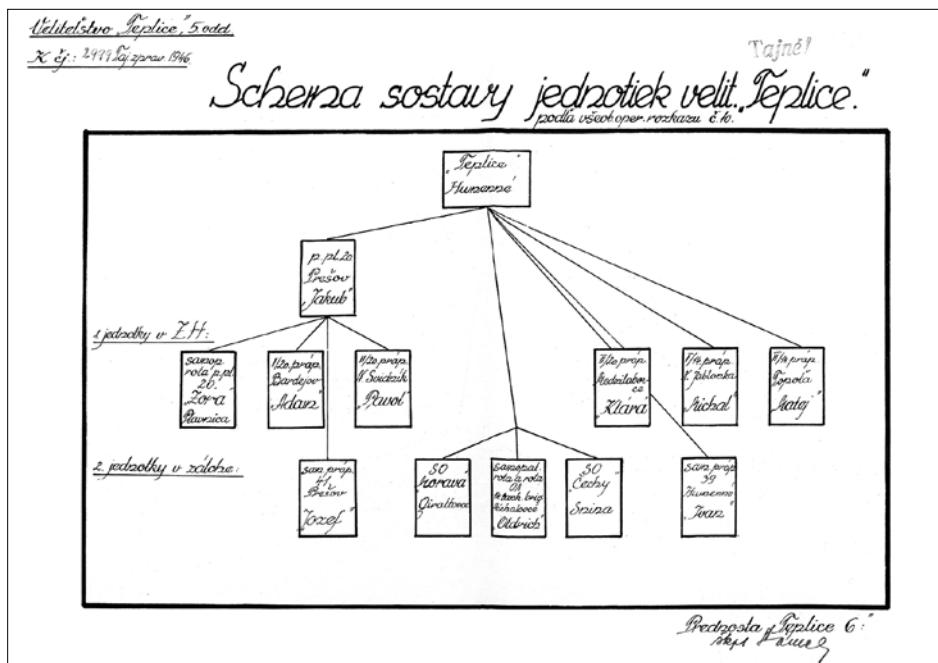
Central Archives for the History of the Jewish People (CAHJP)
f. P287

Literatura

- DEREVINS'KYJ, Vasyľ: *Stavlennja OUN(b) i UPA do susidnych narodiv ta nacional'nych menšyn*. Instytut istoriji Ukrajinny Nacionalnoji akademiji nauk, Kyjiv 2006
- DRŠKA, Pavel: První boje s banderovci. In: *Vojenské dějiny Československa*, 5. díl. Naše vojsko, Praha 1989
- FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*. Vyšehrad, Praha 1994
- FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodu. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945–1948*. Academia – Historický ústav AV ČR, Praha 2020
- GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav: *Ukrajinská menšina na Slovensku ako objekt a subjekt politiky II (1945 – 1953)*. UNIVERSUM-EU – Spoločenskovedný ústav SAV, Prešov – Košice 2014
- HALASA, Vasyľ: *Naše žyttja i borot'ba*. Vydavnyctvo „MS“, L'viv 2005
- HAŁAGIDA, Igor: *Prowokacja „Zenona“. Geneza, Przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1“ przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950–1955)*. IPN, Warszawa 2004
- ILJUSZYN, Ihor: *UPA i AK, konflikt w Zachodniej Ukrainie 1939–1945*. Związek Ukraińców w Polsce, Warszawa 2011
- Kol. autorů: *Antypolska akcja OUN-UPA, fakty i interpretacje*. Instytut pamięci narodowej, Warszawa 2003
- Kol. autorů: *Encyklopedija istoriji Ukrajinny*, díl 1. Instytut istoriji Ukrajinny NAN, Kyjiv 2003
- Kol. autorů: *Międzynarodowe aspekty akcji „Wisła“*. Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020

- Kol. autorů: *Orhanizacija ukrajins'kych nacionalistiv i Ukrajins'ka povstans'ka armija*. Naukova dumka, Kyjiv 2005
- Kol. autorů: *Polska-Ukraina: trudne pytania*, díl 3. Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, Warszawa 1998
- Kol. autorů: *Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953*. Wydawnictwo naukowe Schola Spółka, Gdańsk – Warszawa 2013
- Litopys UPA*, č. 33 (Taktyčnyj vidtynok UPA 26yj „Lemko“, LEMKIVŠČYNA I PEREMYŠČYNA / Dokumenty i materialy). Litopys UPA, L'viv 2002
- MIRČUK, Petro: *Revoljucyjnyj zman za USSD. Xto taki „banderivci“, „melnykivci“, dvijkari“*. Sojuz Ukrajins'kych politiv'ajazniv, New York – Toronto – L'viv 1985
- MIRČUK, Petro: *Ukrajins'ka povstans'ka armija 1942–1952. Dokumenty ta materialy*. Atlas, L'viv 1991
- MISIŁO, Eugeniusz: *Akcja „Wisła“*. Dokumenty i materialy. Archiwum Ukraińskie, Warszawa 2013
- MOTYKA, Grzegorz: *Tak było w Bieszczadach, walki polsko-ukraińskie 1943/1948*. Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1999
- MOTYKA, Grzegorz: *Ukraińska partyzantka 1942–1960*. Oficyna wydawnicza Rytm, Warszawa 2006
- MOTYKA, Grzegorz: *Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*. Academia, Praha 2018
- ONDRÁK, Vlastimil: Politické pozadí „Akce B“ v Československu v roce 1947. In: ŠMIGEL, Michal (ed.): *Ozbrojený protikomunistický odpor v krajinách strednej a východnej Európy (1944 – 1953)*. Belianum, Banská Bystrica 2019, s. 347–354
- PATRYLJAK, Ivan: *Peremoha abo smert'. Ukrajins'kyj vyzvolnyj ruch u 1939–1960 rr*. Časopys, L'viv 2012
- PISULIŃSKI, Jan: *Akcja specjalna „Wisła“*. Wydawnictwo Libra, Rzeszów 2017
- PISULIŃSKI, Jan: *Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944–1947*. Wydawnictwo Libra, Rzeszów 2017
- ŘEPA, Tomáš: *Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt*. Academia, Praha 2019
- SVOBODA, David: Rok ohně. Vznik Ukrajinské povstalecké armády a pozadí volyňských masakrů v roce 1943. *Securitas Imperii*, 2015, č. 27, s. 12–42
- SVOBODA, David: Tenkrát na Volyni. Dilemata a činy ukrajinských nacionalistů pod německou okupací 1941–1943. *Securitas Imperii*, 2014, č. 25, s. 78–103
- ŠMIGEL, Michal: *Banderovci na Slovensku. Niektoré aspekty pôsobenia jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády na území krajiny*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica 2008
- ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 48 (UPA vo svetle slovenských a českých dokumentov /1945–1948/). Litopys UPA, Toronto – L'viv 2010

- ŠMIGEL, Michal: *Litopys UPA*, č. 53 (UPA vo svetle slovenských a českých dokumentov /1945–1948/). Litopys UPA, Toronto – L'viv 2017
- ŠMIGEL, Michal: *Neobjasnené vraždy Židov v Sninskom okrese na konci roku 1945. Tragédia v Kolbasove a jej pozadie*. In: MARCINEKOVÁ, Jaroslava – STERN, Tomáš – ŠMIGEL, Michal – NOVÁK, Jozef – LEVICKÁ, Juraj: *Fragmenty židovstva. Snina a okolie*. Elinor, Snina 2018, s. 61–85
- ŠTAIGL, Jan: Spolupráca vojenských jednotiek ČSR, Poľska a ZSSR v akciách proti UPA na východnom Slovensku v rokoch 1945 – 1947. *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu múzejníctvo a archívnicstvo*, 2011, roč. 15, č. 2, s. 77–78
- TOKARCZUK, Wiesław: Śledztwo historyczne zmierzające do ustalenia nazwisk i/lub pseudonimów ludzi, którzy mordowali Żydów w listopadzie–grudniu 1945 roku na Słowacji. *Res Cresoviana*, 2019, č. 1, s. 235–276
- TORZECKI, Ryszard: *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 1993
- V'JATROVYČ, Volodymyr: *Rejdy UPA terenamy Čechoslovaččyny*. Litopysy UPA, L'viv 2001

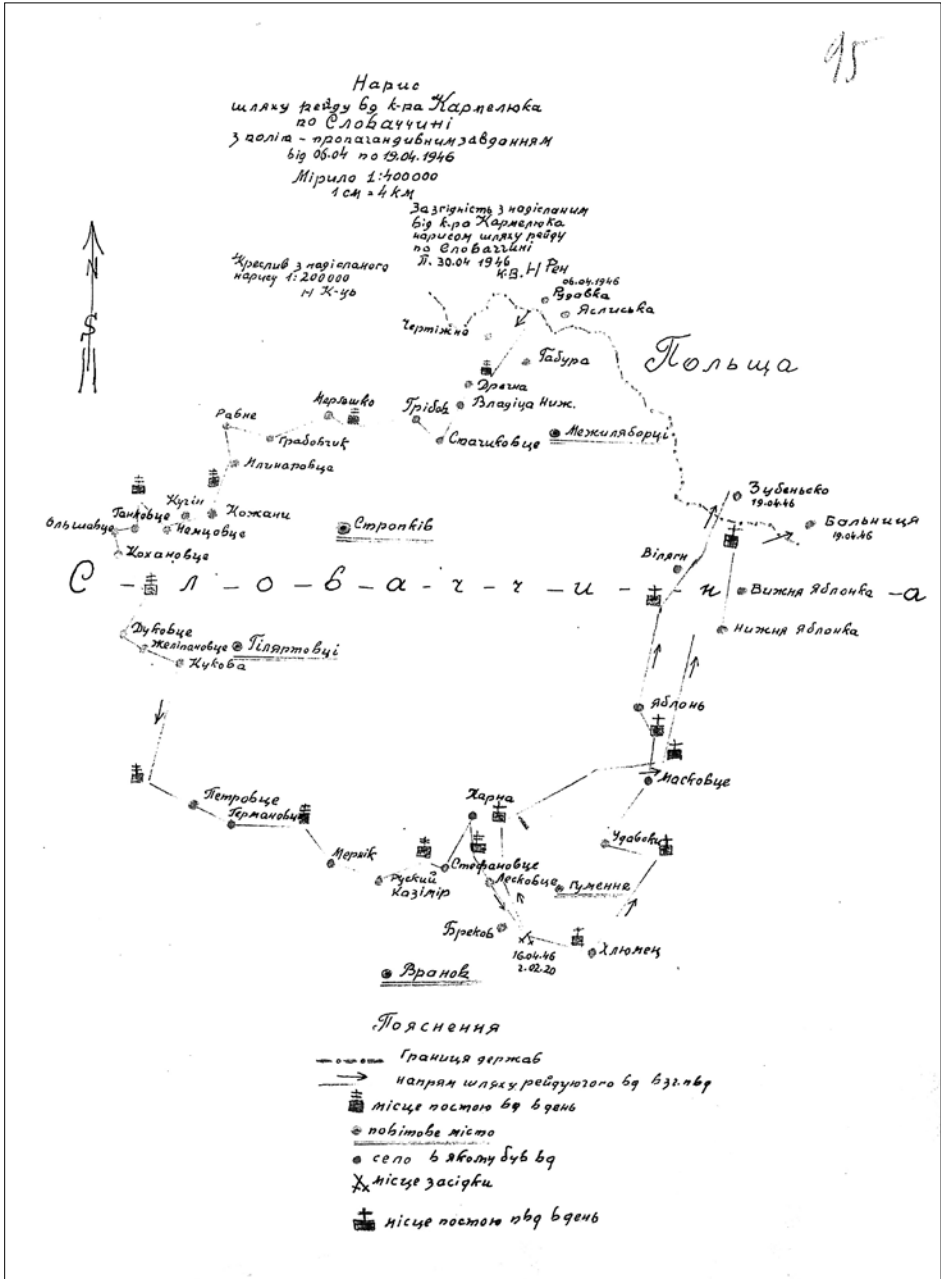

Sestava jednotiek podriazených veliteľstvi „Teplice“ v lete 1946 Zdroj: ABS, f. 302, sign. 302-143-2

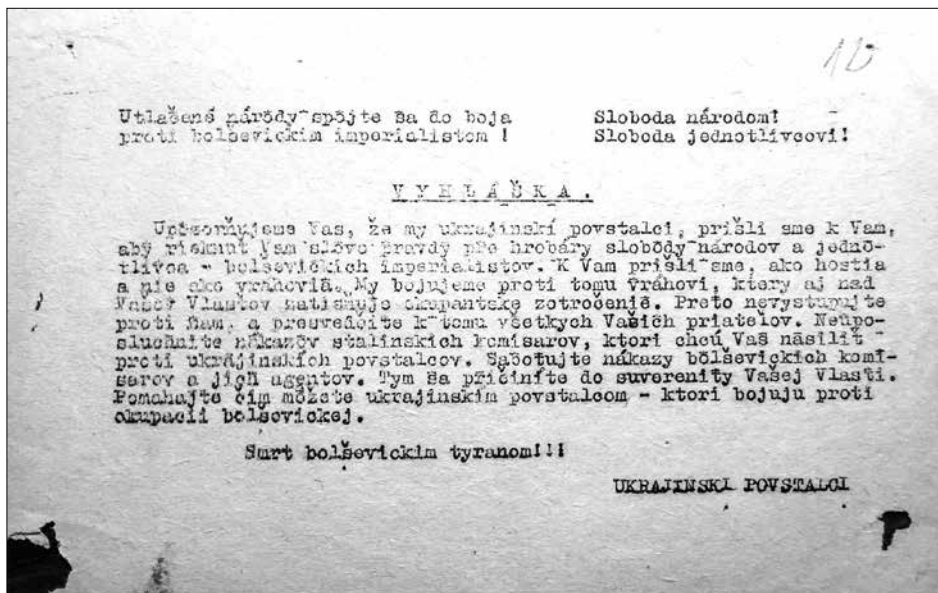
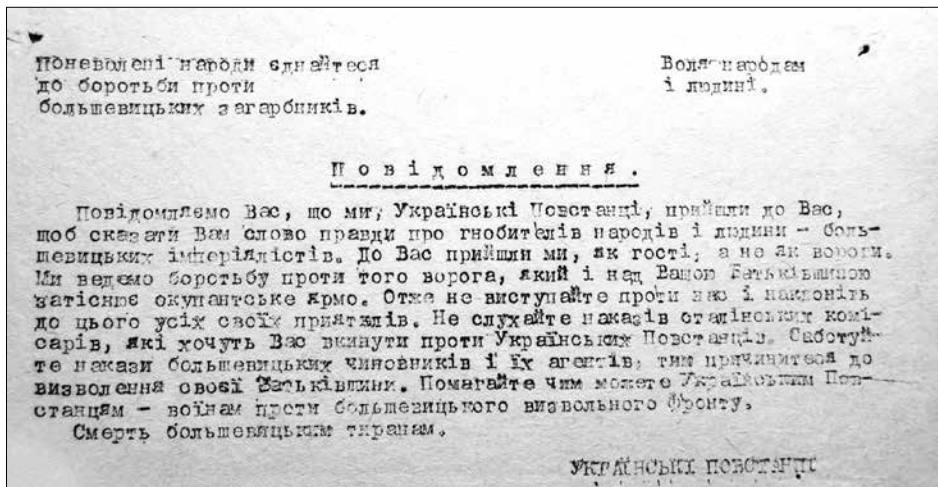
SLAVA NAŠIM
SLOBODOMILOVNÝM
BRÁTOM
ČESKÝM A SLOVENSKÝM
DEMOKRÁTOM
UKR. POVSTALCI.

BEZ SLOBODY
NIET DEMOKRACIE
BEZ DEMOKRACIE
NIET SLOBODY
UKR. POVSTALCI.

Příloha č. 5 a 6: Příklady letáků s „revolučními hesly“, zachycené na Slovensku v roce 1946. Patrně připravovány přímo na místě. Zdroj: ABS, f. 302, sign. 302-591-7

Trasa rejdru sotni „Karmeljuka“ v roce 1946. Dokument patrně nalezený u některého ze zajatých kurýřů OUN(b) v roce 1947 Zdroj: ABS, f. 302, sign. 302-144-5

Příklady letáků s „revolučními hesly“, zachycené na Slovensku v roce 1946. Patrně připravovány přímo na místě. Zdroj: ABS, f. 302, sign. 302-591-7